

C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

Gençlik

HALUK ÖZBAY / EMİNE ÖZTÜRK

İletişim Yayınları

İ l e t i Ő i m Y a y ı n l a r ı
C E P Ü N İ V E R S İ T E S İ

İletişim Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: Murat Belge

Genel Yayın Yönetmeni: Fahn Aral

Yayın Yönetmeni: Erkan Kayılı

Yayın Danışmanı: Ahmet İnsel

Yayın Kurulu:

Fahn Aral, Murat Belge, Tanıl Bora, Murat Gültekinli,

Ahmet İnsel, Erkan Kayılı, Ümit Kıvanç

Tuğrul Paşaoğlu, Mete Tunçay

Görsel Tasarım: Ümit Kıvanç

Kapak İllüstrasyonu: Gürcan Özkan

Dizgi: Maraton Dizgi

Sayfa Düzeni: Hüsnü Abbas

Baskı: Şefik Matbaası (iç) / Ayhan Matbaası (kapak)

İletişim Yayıncılık A.Ş. - Cep Üniversitesi 104 • ISBN 975-470-263-2

1 Basım İletişim Yayınları Aralık 1992.

© İletişim Yayıncılık A.Ş. , 1992

Klodfarer Cad. İletişim Han No 7 34400

Cağaloğlu İstanbul, Tel 516 22 60 - 61 - 62

Önsöz

Günümüzde bilgi bir yandan en önemli değer haline gelirken diğer yandan da artan bir hızla geliyor, çeşitleniyor. Ama katlanarak büyüyen bilgi üretiminden yararlanmak, özellikle gündelik yaşam kaygılarının baskısı altında, zorlaşıyor. Her şeye rağmen bilgiye ulaşma çabasını sürdürenler için de imkânlar pek fazla değil.

Ayrıca, özellikle Türkiye gibi ülkelerde bir konuda kendini geliştirmek ya da sırf merakını gidermek için herhangi bir konuyu öğrenmek isteyenlerin şansı çok az. Üniversitelerimiz, toplumumuzun yetişkin bölümüne katkıda bulunmak için gerekli imkânlardan yoksun.

Cep Üniversitesi kltapları işte bu olumsuz ortamda, evlerinde kendilerini yetiştirmek, otobüste, vapurda, trende harcanan zamandan kendileri için yararlanmak isteyenlere sunulmak üzere hazırlandı.

20. yüzyıl Fransız kültür hayatının en önemli ürünlerinden olan, bugün yaklaşık 3000 kitaplık dev bir dizi oluşturan "Que sals-je" (Ne Biliyorum) dizisini İletişim Yayınları Türkçe'ye kazandırıyor.

İçindekiler

GİRİŞ	7
I. BÖLÜM	
Gençliğin Tanımı ve Döneme İlişkin Kuramlar	12
Ön Ergenlik	18
Erken Ergenlik	19
Geç Ergenlik	19
II. BÖLÜM	
Fiziksel Gelişme	22
Buluğ Çağının Başlangıcı	24
Fiziksel Özelliklerin Ortaya Çıkış Yaşları	31
III. BÖLÜM	
Cinsel Gelişme	38
IV. BÖLÜM	
Düşünce Gelişimi	53
V. BÖLÜM	
Gençler ve Aileler	62
VI. BÖLÜM	
Okul ve İş Seçimi	72
VII BÖLÜM	
Gençlik Döneminde Ortaya Çıkan Sorunlar	78
BİBLİYOGRAFYA	88

İletişim'in Cep Üniversitesi, bu büyük diziden seçilmiş , Türkiyeli okurlar için özellikle ilgi çekici olabilecek eserlerin yanısıra, Avrupa'nın başka yayınevlerinin benzer bir çerçevede yayımladığı kitapları da içeriyor.

Ayrıca Türkiye'nin siyaset, kültür, ekonomi hayatıyla ilgili konularda özel olarak bu dizi için yazılmış telif eserler "üniversite'nin "öğrenim programı"nı tamamlayacak.

Cep Üniversitesi'nin her kitabı alanının öndegelen bir uzmanı tarafından yazıldı. Kitaplar, hem konuya ilk kez eğilen kişilere hem de bilgisini derinleştirmek isteyenlere seslenebilecek bir kapsam ve derinlikte. Bilginin yeterli ve anlaşılır olması, temel kıstas. Cep Üniversitesi kitaplarını lise ve üniversite öğrencileri yardımcı ders kitabı olarak kullanabilecek; öğretmenler, öğretim üyeleri ve araştırmacılar bu kitaplardan kaynak olarak yararlanabilecek gazeteciler yoğun iş temposu içinde çabuk bilgilenme ihtiyaçlarını Cep Üniversitesi'nden karşılayabilecek; çalıştığı meslek dalında bilgisini geliştirmek isteyen, evinde, kendi programlayabileceği bir mesleki eğitim imkânına kavuşacak; ayrıca, herhangi bir nedenle bir konuyu merak eden herkes, kolay okunur, kolay taşınır, ucuz bir kaynağı Cep Üniversitesi'nden temin edebilecek.

Cep Üniversitesi kitapları sık aralıklarla yayımlandıkça, benzersiz bir genel kültür kitaplığı oluşturacak. İnsan Hakları'ndan Genetik'e, Kanser'den Ortak Pazar'a, Alkolizm'den Kapitalizm'e, İstatistik'den Cinsellik'e kadar uzanan geniş bir bilgi alanında hem zahmetsiz hem verimli bir gezinti için ideal "mekân", Cep Üniversitesi.

İLETİŞİM YAYINLARI

GİRİŞ

Gençlerle ilgili yayınları üç ana gruba ayırabiliriz. Birinci grup aktüalite dergileri, gazeteler, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıdır. Bu gruptaki yayınlar ciddi bir bilgilendirmeden çok haber verme kaygısı taşırlar. Haber niteliği taşıyan durumlar uç durumlar olduğu için (örneğin gençlerin madde kullanımını ya da çetelerarası kavgalar), bu yayınların uyarıcı olsalar bile gençlerin çoğunluğunu oluşturan grubu yanlış tanıma riskleri vardır. Bu yayınlar çok sayıda genç, anne baba ve eğitimciye ulaşmaktadır.

İkinci grup yayınlar, bilimsel dergilerdeki yazılar ve ders kitaplarıdır. Gençlerle ilgili bilimsel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılan araştırmaların yer aldığı bu tür yayınlar ise, genelde yalnızca profesyonellerce izlenir ve kitlelerin bu bilgilere ulaşması güçtür. Sonuçta gençler hakkında aşırı sayılabilecek genellemeler içeren yayınlar geniş kitlelere daha kolay ulaşmakta, bilimsel bilgiler ise tüketime sunulmamaktadır. Anne babalar, eğitimciler ve gençlerle ilgilenen tüm gruplar yararlı bilgi akışının aksaması nedeniyle, yararsız veya hatalı davranışlar içine girebilmektedirler, bu da gençlerle iletişimlerini aksatmaktadır.

Anne babalar çocuklarının en iyi olduğuna

inandıkları biçimde gelişmesini isterler. Bu nedenle de genci anlayabilmeye, onu etkileyebilmeye gereksinim duyarlar. Kimi anne baba geleneklerine bağlıdır, kimisi geleceğin her şey olduğuna inanabilir; kimisi çocuğunun demokrat olmasını, kimisi zengin olmasını, kimisi dindar olmasını ister. Bazıları serbest bırakır, nasıl isterse öyle olsun derler. Anne babalar bu isteklerini gerçekleştirebilmek için çeşitli bilgi kaynaklarından yararlanırlar: nesilden nesile geçen bilgiler, yakın çevreden gelen uyarılar ve kitle iletişim araçları bu bilgilenme sürecinde roloynar.

Meslekleri gereği gençlerle çalışmalarını gereken kişilerin, gençlerin özelliklerine uygun bir yaklaşım geliştirmeleri gerekir. Gençlerle ilgilenen öğretmenlerin, onların gelişim aşamalarını bilmeleri gerekir. Düşünce yapılarını, zekâlarını, duygulanım özelliklerini, yaratıcılık düzeylerini ve diğer psikolojik özelliklerini bilmek, öğretmenlerin gençlere karşı tutumlarını belirlemede yardımcı olur. Hangi yaşta hangi bilginin aktarılabilirliğinin ve hangi davranışların beklenebileceğinin bilinmesi, öğretmenlerin eğitim programlarını hazırlamasına yardımcı olmaktadır. Örneğin ders saatlerinin düzenlenmesi sırasında gencin dikkatini belli bir noktaya odaklaştırabilme süresinin gözönüne alınmaması halinde, gençlerin düzensizliklerinden ve ders dinlemediklerinden söz edilir ki, bu da hatalı bir saptama olur.

Bilim adamları mesleki ilgileri nedeniyle gençlik dönemi ile ilgilenirler. Gençlik döneminin hareketliliği, bu dönemin toplumun laboratuvarı olarak kabul edilmesine neden olmuştur. Bu nedenle de

özellikle sosyal bilimler açısından dönemin özellikleri her zaman büyük önem taşımıştır.

İnsani ilişkilerimizin sınındığı veya denendiği bir laboratuvar ortamı yoktur. Gençlik dönemi işte bu laboratuvarı oluşturmaktadır. Bazı tutumlar, davranışlar, yaklaşımlar genç grup tarafından denenmektedir. Toplumun diğer yaş grupları bu denemeleri izlemekte ve yeni tutumlar geliştirme açısından kendilerine örnek almaktadır. Doğal olarak bu arada olumsuz bazı yaşantılar ve sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Ancak erişkinler olumsuz sonuçları beğenmemekte ve istememektedirler.

Gençlik dönemi sanatçıların da sıklıkla ilgisini çeken bir dönemdir. Gençliğin coşkuları, duyarlılığı, hayalleri sanatçılar için vazgeçilmez unsurlardır. Bu da gençlerle ilgili üçüncü grup yayınlar konusunu gündeme getirmektedir: edebi yayınlar. Öyküler, romanlar, şiirler dönemin özelliklerini, gencin iç dünyasını, ilişkilerini canlı bir biçimde ele alır ve belki de gençliği anlamının en duyarlı araçlarını bize sunarlar. Buna ek olarak gençler sanat tüketicileri arasında önemli yer tuttıkları gibi, birçok zaman da sanat üreticisidirler. Gençlik insanın yaratıcılığının doruklarda olduğu bir dönemdir; çoğu büyük sanatçının ilk eserlerini bu dönemde verdiklerini unutmamak gerekir.

Gençlik döneminin farklı nedenlerle birçok başka meslek grubunu da (politika, yargı, asayiş gibi alanlarda çalışan kişiler) ilgilendiren bir dönem olduğu söylenebilir. Bunların amacı gençlere karşı takınılacak tutumları saptamak, yol göstermek, uygun düzenlemeler yapmak ya da gençlerin ilgisini çekmek olabilir.

Yukarıda sayılan grupların tümünün konuyla ilgili farklı düzeyde ve farklı amaçlarla bilgilenme gereksinimi olduğu bir gerçektir. Ancak gençlik dönemi ile ilgili bilgilenme gereksinimi olan en önemli grup tabii ki gençlerin kendileridir. Gençler çevrelerinde ve kendilerinde olup biten değişiklikleri anladıkları zaman ortaya çıkan zorluklarla daha kolay başedebileceklerdir; unutmamak gerekir ki bilgi güçlüktür.

Yaptığımız çalışmalarda gençlerin kendilerini tanımaya ve anlamaya ne kadar istekli olduğunu görmemiz, bu kitabın asıl hedefinin genç okuyucular olmasına karar vermemize neden oldu. Bu nedenle bu kitapta genç okuyuculara bu döneme ilişkin halihazırda varolan bilimsel bilgileri herkesin anlayabileceği bir dille ve özet halinde derleyip sunmayı amaçladık. Ancak bilimsel bilgi birikiminin sürekli değiştiği ve geliştiği, kitaptaki bilgilerin mutlak doğruları değil, bilimin günümüzde kabul ettiği doğruları yansıttığı unutulmamalıdır.

Bilimsel bilgi konusunda bir tür tercümanlık yapmanın ortaya çıkardığı bir sorun, oldukça özelleşmiş bilimsel terimleri herkesin anlayabileceği bir dile çevirmedeki güçlük oldu. Bu yüzden terimleri açıklarken bazılarının Türkçe karşılıklarını parantez içinde kullanmayı uygun bulduk.

Kitapta gençlik dönemine bakışta gencin ruhsal gelişimini temel alan bir yaklaşım izlenmiştir. Psikolojik gelişim kuramlarının gençlik döneminin genel özelliklerini nasıl değerlendirdiği ilk bölümde özetlenmiş, daha sonraki bölümlerde fiziksel gelişme, cinsel gelişme, düşünce gelişimi, aile ilişkileri, okul ve iş konuları ele alınırken, bu temalar çerçe-

vesinde gencin psikolojik yapısının değişimini izlemek ana hedefi oluşturmuştur. Son bölümde ise bu döneme özgü psikolojik sorunlar genel hatlarıyla özetlenmiştir.

Umuyoruz ki bu kitap gençlere kendilerini anlama ve sorularına cevap bulmada yardımcı olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENÇLİĞİN TANIMI

VE DÖNEME İLİŞKİN KURAMLAR

Her insan tektir ve özeldir. Tanımlar ve kuramlar sanki insanın bu biricikliğini ortadan kaldırıp insana bakışı belli kalıplar içerisine sokmaya çalışıyor gibi görünebilir. Ancak bu tanımlar olmadan düşünmeyi sürdürmek ve bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Örneğin, 'genç' sözcüğü herkes için farklı anlamlar içermekle birlikte, hepsinde ortak olan bazı noktalar olacaktır, işte bu noktalardan yola çıkarak genel bir gençlik tanımı yapılabilir: "Gençlik dönemi, bireyin biyolojik ve duygusal süreçlerindeki değişikliklerle başlayan, cinsel ve psikososyal olgunluğa doğru gelişmesi ile sürerek bireyin bağımsızlığını ve sosyal üretkenliğini kazandığı belirlenmemiş bir zamanda sona eren kronolojik bir dönemdir. Bu döneme hızlı fiziksel ve sosyal değişiklikler eşlik eder."

Tanımdaki 'olgunluk' kelimesinden hiç hoşlanmadığımı söylemeden geçemeyeceğim. Olumsuz etkilenmemizin nedeni bu kelimenin durgunluğu temsil etmesindedir. Aslında her yaşın içindeki psikolojik komponentleri yaşamak olgunluğun kendisidir. Yoksa olgunluk ilerideki bir işlem değildir.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi dönemi sınırlayan kesinleşmiş yaş sınırları yoktur. Genelde biyolojik değişiklikler dönemin başlangıcı-

nı belirler, sonlanışını belirleyen ise bireyin ekonomik bağımsızlığını kazanması gibi sosyal faktörlerdir. Bu durum gençlik döneminin kapsadığı yaş sınırlarının çağdan çağa, kültürden kültüre, hatta kişiden kişiye farklı olması anlamına gelir. Bilimin döneme bakışının bile günlük ekonomik faktörlerden etkilendiği bildirilmiştir. Bilimsel makaleleri tarayan bir grup araştırmacı, işsizliğin yüksek oranda olduğu dönemlerde gençliğin sonlanış yaşının ileri atıldığını, savaş zamanlarında küçüldüğünü gözlemişlerdir. Bu da döneme özgü yaş sınırlarının belirsizliğinin bir başka örneğidir.

Dilimizde dönemi adlandırmada kullanılan çeşitli terimler vardır. Halk arasında delikanlılık sözcüğü sık kullanılır. İlerde psikanalitik kuramlar gözden geçirildiğinde bu sözcüğün dönemi tanımlayışının sözkonusu kuramlara ne kadar uygun düştüğü de görülecektir. Bunun dışında daha erken dönemler ergenlik, ileri dönemler gençlik sözcüğü ile tanımlanmaktadır. Bu kitapta ergenlik ve gençlik terimleri kullanılırken genel olarak yukardaki kabul ön planda tutulmuş, bazı bölümlerde ise ikisi birden aynı anlamda kullanılmıştır.

Yukarıdaki tanıma dönecek olursak, sözedilen değişiklik ve süreçlerin neden ve nasıl ortaya çıktıklarını açıklamaya çalışan birçok kuram ve araştırma vardır. Bu kuramların ve araştırma sonuçlarının birbirine uygun düşen, birbirini tamamlayan yönleri olduğu gibi, tamamen zıt düşen yönleri de vardır.

Gençlerle ilgili problemler yazılı tarihin başlangıcından beri ebeveynleri, eğitimcileri, felsefecileri ve sosyal bilimcileri ilgilendirmiştir. Eski Yunan'da,

Aristo gençlerin değişkenliğinden sözeder ve gençleri mantıksız, dürtüsel, tutkularına yenilen ve eleştiriri kabul edemeyen yaratıklar olarak tanımlar. Socrates ise gençlerle ilgili şunları söyler: "Şimdiki çocuklar lüksü seviyorlar, kötü davranışları var ve otoriteyi küçümsüyorlar. Büyüklerine saygı göstermiyor ve eğitim yerine aşktan bahsetmeyi tercih ediyorlar. Çocuklar şimdilerde evlerinin hizmetkârı değil haydutları oldular."

Bu görüşler erişkinlerin gençleri tanımlayışının iki bin yıl önce de bugünkünden çok farklı olmadığını düşündürüyor. Ancak bu durum gençlik konusunda bugün bilinenlerin de iki bin yıl öncesi ile aynı düzeyde olduğu sonucunu doğurmamalı. Çünkü özellikle 1900'lerden sonra gençlik dönemi üzerinde giderek daha fazla durulmaya ve bu konuda yapılan çalışmalar hızla artmaya başlamıştır. Gençlik psikolojisi konusunda bugünkü anlamıyla bilimsel diyebileceğimiz ilk çalışma 1904'de G. Stanley Hall'in *Adolescence* adlı kitabıdır. Bu yazarın kuramına göre herbir insanın yaşam sürecindeki gelişmesi (ontojenik gelişme), türün evrim içerisindeki gelişiminin (filogenetik gelişme) bir tekrarıdır. Hall'a göre gençlik bir yeniden doğuş dönemidir ve insanların uygarlığa ilk geçişte yaşadıkları sıkıntıların herbir birey için tekrar yaşanmasını içerir. Hayvanlar dünyasının bir üyesi olarak ortaya çıkan insan, önceleri diğer hayvanlar gibi biyolojik gereksinimleri ve yaşamı sürdürmeye yönelik içgüdüleriyle yaşarken, filogenetik olarak daha uygarlaşmış bir türe dönüşür. Uygar insanın başkalarını düşünme, adalet, sosyal refah gibi idealleri kendini düşünmesinin önüne geçerken, yaşanan iç çatışma ise

fırtına ve strese yolaçar. Hall'a göre gençlik, işte bu çatışmanın her insanda yeniden ve yeniden yaşandığı dönemdir. Yazar gençlik dönemini insan yavrusunun toplumun bir bireyi olacak şekilde uygarlaşması dönemi olarak görür.

Bu alanda önemli katkıları olan bir başka yazar, Sigmund Freud'un psikanalist olan kızı Anna Freud, gençlik dönemini 'fırtına ve stres' olarak tanımlamıştır. Ancak Anna Freud'un dönemi fırtına ve stres olarak tanımlamasının nedeni, gençlik dönemini bir çelişkiler dönemi olarak görmesidir. Bu yazara göre gençler bir yandan son derece egoisttirler, kendilerini kainatın merkezi ve biricik ilgi nesnesi olarak görürler; yine de hayatın hiçbir döneminde bu dönemdeki kadar kendilerini feda etme ve bağlanma yeteneğine sahip değildirlere, en tutkulu sevgi ilişkilerine yalnızca aniden bırakmak için başlarlar. Bir yandan kendilerini toplum yaşamının içine istekle atar, diğer yandan yalnızlığa büyük özlem duyarlar. Seçtikleri bir lidere körü körüne bağlanmakla her türlü otoriteye karşı savaşıma arasında gidip gelirler. Bencil ve maddeci düşünürler, aynı zamanda idealizmle doludurlar. Bazen diğer insanlara tutumları kaba ve düşüncesizcedir, ama kendileri sözkonusu olduğunda son derece hassastırlar. Duyguları iyimserlik ile kötümserlik arasında gidip gelir. Bir yandan çilecidirler, fakat aniden en ilkel karakterli dürtüsel davranışlara girebilirler. Bazen yorulmak bilmeden çalışır, bazen de ilgisiz ve kayıtsız olurlar.

Genelde psikanalitik yönelimli yazarlarca savunulan bu görüş Sigmund Freud'un teorisinden köken alır. Freud'a göre de gençlik bir çatışmanın ye-

niden yaşanma dönemidir. Freud'a göre çocuğun ilk üç beş yaş arasında yaşadığı, daha sonra dürtülerin bastırılması, cinsel kimliğine ulaşması ve toplumsallaşmaya doğru ilk adımlarını atması ile çözümlenen Ödipal çatışma, bu dönemde biyolojik değişikliklerin dürtülerin güçlenmesine neden olması dolayısıyla tekrar ortaya çıkar. Yani yeniden bir toplumsallaşma süreci yaşanır.

Klasik psikanalitik görüşe benzer biçimde, nesne ilişkileri kuramına göre de ergenlik, ikinci "ayrılma-bireyselleşme" dönemidir. Çocuğun anneden ayrı bir birey olduğunu farketmesi ile birlikte, bir-üç yaşlarında yaşadığına benzer bir ayrılma dönemi de bir başka düzeyde ergenlikte yeralır. Bu görüşün öncülerinden Edith Jacobson, anababadan ayrışma sürecinin gençlerde yas benzeri bir tablo ortaya çıkardığını ileri sürer. Yazar, bu dönemde ruhsal yapı içerisinde ortaya çıkan çatışmanın çözümünde ego ideali gelişiminin önemli yerini vurgulamıştır. Ego ideali terimi ilk kez S. Freud tarafından kullanılmıştır ve kişiliğin, benliğin, anababa, anababa eşdeğerleri veya toplumsal ideallerle özdeşimi ile gelişen parçası anlamına gelir; kişinin uymaya çalıştığı bir modeldir.

Psikososyal bir bakış açısı içeren Erik Erikson'un teorisine göre ise ergenlik, bir "normatif kriz" dönemidir. Ergenler geçmiş deneyimleri bütünleştirme, "ben kimim" sorusuna yanıt arama, sağlam bir kişisel kimlik duygusuna ulaşma çabası içindedirler. Bu kriz dönemini geçerek kişiliğinde belli bir bütünlüğe ulaşan kişi kimliğini kazanmıştır. Kendisi, ilişkileri, yaşam biçimi gibi konularda çözümsüz ve ilgisiz oluş ise, Erikson'a göre kimlik karma-

şasının belirtisidir. Erikson gencin "sosyal geçerliliği olan bir kendilik teorisi" kurmasının önemini vurgular. Yani genç, kendisinin nasıl bir insan olduğuna ilişkin kuramlar geliştirir, bu kuramları dener, değiştirir ya da bu kuramlara uygun davranmaya çalışır.

Böylece kendine bakışında giderek bir bütünlük ve süreklilik kazanır. Yapılan araştırmalar da kendilik teorisinin ergenlik döneminde büyük önem taşıdığını desteklemektedir. Kendilik teorisi denemeye açık, iç tutarlılığa ve deneysel geçerliliğe sahip gençlerin, değişen dünyayla başa çıkabilme becerisinin arttığı belirtilmiştir. Kendilik teorileri problemlerin çözümünde, edinilen bilgilerin bütünleştirilmesinde, olguların yorumlanmasında önemli yer tutar; gencin davranışı ve değişik etkinliklere harcadığı güç, bu teorilerden önemli ölçüde etkilenir.

Gerek kendilik teorisi, gerekse "dünya görüşü"nü oluşturulması için ise çocuklukta somut düşünce biçiminin yerini, Piaget'nin formel operasyonel düşünce olarak tanımladığı düşünce biçiminin alması gereklidir. Bu konu kitabın "Düşünce Gelişimi" bölümünde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Burada ergenlik dönemindeki düşünce gelişiminin, ruhsal gelişimin temel basamaklarından biri olduğunu vurgulamakla yetineceğiz.

Kişilerarası ilişkiler kuramının öncüsü Amerikalı psikiyatrist H. S. Sullivan'a göre de "ergenlik bir cehennemdir." Bunun nedeni kültürel yapının, ergenlikteki cinsel ilginin karşı cinse yönelmesi olgusuna gençleri yeterli oranda hazırlamayışı, hatta engellemesidir. Sullivan, ergenlik dönemini kişiler-

PSİKOSOSYAL GELİŞME KURAMI - YAŞAMIN SEKİZ EVRESİ

viii. olgunluk							benlik bütünlüğü ve umut yitimi
vii. yetişkinlik							üreticilik ve duraganlık
vi. genç yetişkinlik							yakınlaşma ve izolasyon
v. puberte ve adolesans							kıvrık ve rol karmaşası
iv. gizlilik							üretimi ve aşağılık duygusu
iii. lokomotor - genital							girişim ve suçluluk
ii. muskuler - anal							özerklik ve utanç
i. oral							temel güven ve güvensizlik
	1	2	3	4	5	6	7 8

arası ilişkilerdeki değişikliklere göre üç dönem halinde inceler:

I. Ön Ergenlik

Kendi cinsinden özel bir kişiye, yakın bir arkadaş-sırdaşa duyulan ilginin belirginleştiği dönemdir. Kişi kendini bu arkadaşının gözlerinde görme yeteneği kazanır. İnsanlar bedensel yapıları hakkında bilgi edinmek için aynaları kullanırlar, karşılaştırmalar yaparlar, metrik ölçülerden yararlanırlar. İnsanın kendi psikolojisinden haberdar olmasının yolu arkadaşlarıdır. Onların gözlerinde kendileri hakkında bilgi edinirler. Bu yüzden ön ergenlikte kişinin kendisi veya başkalarına ilişkin gerçeğe uygun düşmeyen fikirlerini düzeltmesi açısından olanaklar ortaya çıkar. Yakın arkadaşlık, ergenin ken-

disinin başkalarınınca nasıl görüldüğüne ilişkin ilk ipuçlarını almasını sağlar. Eleştiriler bu tür bir arkadaşlık çerçevesinde olduğunda daha az kırıncı ve kabul edilebilir olur. Bu da gence kendisinin olumsuz yönlerini farkedebilme ve değiştirebilme şansı sağlar. Sosyologların "çete" olarak isimlendirdiği gruplar da genellikle bu dönemde oluşur. Sıklıkla bu gruplar içerisinde diğerlerince model olarak alınan bir genç vardır. Böylece liderlik, grup içi roller gibi kavramların gelişmesinin ilk adımları atılır. Ergen sosyal beceriler ve organizasyonlara ilişkin ilk deneyimlerini kazanır.

II. Erken Ergenlik

Gerçek cinsel ilginin ortaya çıkışı ile başlar, cinsel davranışın şekillenmesine dek sürer. Ancak toplumun cinselliğe bakışı, cinsellikle ilgili konuların toplumda kötülük, namussuzluk, aşağılanmalarla eş anlamlı kullanılması nedeniyle bu dönemde genç hissettiği arzuyu ne yapacağını bilemez hale gelir. Diğer kişilerle ilişkileri anlamsızlaşır ve yakınlık ve güvenlik gereksinimleriyle bağdaşmayan bu duyguyu reddedebilir ya da arzu duyacağı nesnelere yalnızlıktan kurtulmak için gereksinim duyacaklarını ayırabilir. Bu da kişilik gelişiminin bu döneminde ciddi sorunlara neden olabilir.

III. Geç Ergenlik

Kişi cinsel davranışına ilişkin tercihini yaptığı ve bunu yaşamının geri kalan kısmına nasıl yerleştireceğini fark ettiğinde geç ergenlik dönemine

adım atar. Bu dönem gencin diğer insanların yaşama dair görüşleri, kişilerarası ilişkilerindeki problemleri ele alış biçimleri ile tanışıklığını arttırdığı, daha fazla eğitim olanağı bulduğu, yaşamdaki yolunu çizdiği, kendi sınırlarını diğer insanlarla karşılaştırarak deneme yanılma yolu ile genişletme olanağı bulduğu bir dönemdir. Kısaca, sınırlı kişisel deneyimiyle ortak değerler sistemini bütünleştirdiği, toplumda yerini aldığı bir dönemdir. Geç ergenler kanun nazarında reşit sayılırlar, kültürün gerektirdiği sorumlulukları yüklenmeleri beklenir. Şansları varsa gelişimleri sürer; izler, formüle eder ve değerlendirirler, kariyer çizgilerini planlarlar.

Yukarıda ergenlik dönemine ilişkin klasik görüşler başlığı altında toplayabileceğimiz belli başlı kuramlar özetlenmiştir. Bu görüşlerin tümü ergenlik döneminin problemleri bir dönem olduğu noktasında birleşmektedir. Buna karşılık araştırma sonuçları bu görüşü desteklememektedir. Ergenlikte ortaya çıkan değişikliklerle gencin birer birer başa çıktığını, ergenliğin bu yüzden bir kriz dönemi olmadığını ileri süren görüşler vardır. Ancak deneysel verilere dayanan araştırma bulguları da ergenlerin yarısı için dönemin bir potansiyel stres dönemi olduğunu desteklemektedir. Bir görüşe göre ergenlik bocalaması tablosu gencin kendi iç dünyasında yaşadığı, ancak dışarıya yansımaya, ebeveyn ya da öğretmenlerce farkedilmeyen öznel duygusal rahatsızlıklar, sosyal kuşkular içeren bir tablodur. Bu durum sosyal ya da eğitimsel alanda işlev bozukluğu yaratmaz. Ancak gencin kendisi için rahatsızlık hissi yaratır. Bu bocalama olmadan sağlıklı ruhsal gelişme olmayacağı teorisi ise doğru değildir.

Deneyisel çalışmaların sonuçları ebeveynleri ile uyumlu ilişkileri olan, akademik sorunu ve antisosyal davranışı az olan gençlerin ruh sağlığının daha iyi olduğu yönündedir.

Son olarak bu konuda şunlar söylenebilir: ergenlik, normal bir gelişim ve değişim dönemidir. Ancak ergenlikte ortaya çıkan fiziksel, bilişsel ve sosyal değişikliklere çevrenin tepkisi diğer gelişim dönemlerindeki gibi destekleyici tarzda olmayabilmektedir. Bu da bazen öznel biçimde yaşanan bir gerginliğin kriz şeklinde dışa vurmasının nedeni olabilir.

Bazı kuramcılar bu görüntüye dönemin beklenen bir sonucuymuş gibi bakmaktadırlar. Ashnda bu olay, anne, baba, ergen arasındaki çatışmanın görüntüsüdür.

İKİNCİ BÖLÜM FİZİKSEL GELİŞME

Fiziksel değişiklikler ergenlik adı verilen yaşam döneminde ortaya çıkan psikolojik ve sosyal değişikliklerin başlatıcısı ve düzenleyicisi oldukları için büyük önem taşırlar. Fiziksel olgunlaşma, yalnızca cinsel olgunlaşmayı değil, gözle görünmeyen bir dizi biyokimyasal değişikliği de kapsayan, yıllara yayılmış bir süreçtir. Ortaya çıkan biyolojik değişikliklerin nasıl anlamlandırılacağı büyük ölçüde kültürel faktörlerce belirlenir. Ayrıca kişisel farklılıklar da benzer biyolojik değişimlere farklı tepkiler verilmesine neden olur. Bu tepkilerin şekillenmesi, ergenlik dönemi deneyiminin önemli bir bölümünü oluşturur.

Ergenlik dönemi buluş çağının ilk belirtileri ile başlar. Buluşa ermek, kişinin üreme yeteneğini kazanması anlamına gelen bir terimdir. İnsan bedeninde önemli biyolojik değişiklikler ortaya çıkar. Bu değişikliklerin insanın herbir hücrelerini etkilediği söylenebilir. Bu sürecin başlangıcı sekiz yaşına kadar uzanabilir ve sonlanması ise genellikle geç ergenlik döneminde olur. Buluş çağında ortaya çıkan fiziksel değişiklikler en genel haliyle beş bölümde özetlenebilir:

1. İskelet sistemi büyümesi önce hızlanır sonra daha yavaşlar.

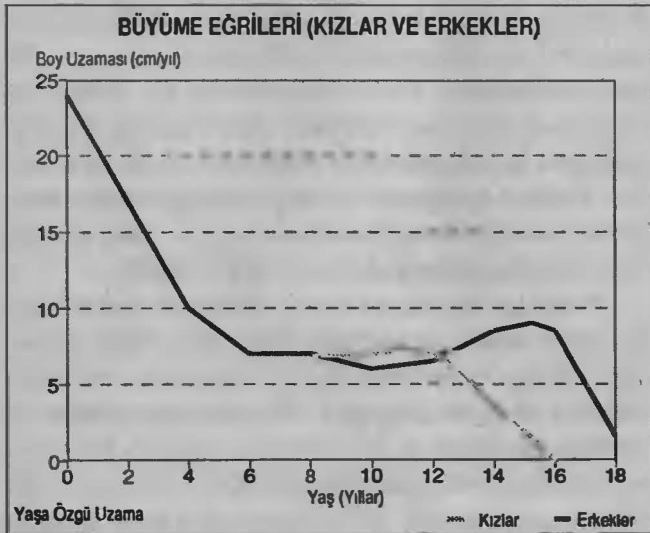
2. İskelet ve kas sisteminin gelişimi ve yağ oranının miktar ve dağılımındaki değişmeye bağlı olarak beden yapısı farklılaşır.

3. Solunum ve dolaşım sistemlerinin gelişmesi sonucu kişinin dayanıklılık ve kuvveti artar.

4. Üreme organları, eşey hücreleri ve ikincil cinsiyet özellikleri gelişir.

5. Sinir sistemi ve iç salgı sisteminde değişiklikler olur. Beyin işlevleri gelişir.

Bu değişiklikleri ve ergenin psikolojik yapısına etkilerini ele almadan önce şunun vurgulanmasında yarar var: fiziksel gelişmeye ilişkin değişiklikler farklı hız ve sırada ortaya çıkabilir ve bu bireysel farklılıklar genel olarak normal gelişme sınırlarının içindedir. Fiziksel gelişmenin bir miktar gecikmesi ya da erken olması, gençler ve ailelerin endişeye kapılmasına neden olmaktadır.

I. Buluğ Çağının Başlangıcı

Buluğ çağının başlangıcı birbiriyle etkileşen bir dizi genetik ve çevresel faktörce belirlenir. Bu nedenle bireyden biréye büyük farklılıklar gösterir. Genelde bireyler anne babalarına benzer gelişim özellikleri gösterirler. Ancak başlama yaşının nesilden nesile de farklı olduğunu, giderek küçüldüğünü gösteren araştırmalar vardır. Örneğin, kızlarda menarş (ilk adet) yaşının her on yılda üç dört ay geri gittiği bulunmuştur. Bu da menarş yaşının her nesilde yaklaşık altı-on ay geri gittiği anlamına gelir. Öte yandan, fiziksel büyümenin önceki nesle oranla daha hızlı olduğu, bugünkü gençlerin önceki nesillere kıyasla hem daha erken yaşta bir erişkin boyutlarına ulaştığı, hem de tüm beden ölçülerinin nesiller boyunca giderek arttığını saptanmıştır.

Tüm bu farklılıklar, çevresel koşullar, özellikle de çocukluk ve gençlik dönemlerinde daha bilinçli beslenme ve daha nitelikli tıbbi bakım alınması ile açıklanmaktadır. Bunu destekleyen bir bulgu da süregelen fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar ile ağır beslenme bozukluklarının gecikmeye neden olmasıdır. Fiziksel gelişmedeki hızlanma eğiliminin beslenme ve sağlık koşullarının en uygun düzeye ulaşması ile ortadan kalkabileceği düşünülebilir.

Nedenleri ne olursa olsun, gençlerin daha önceki nesile oranla daha hızlı büyüdüğü, daha çabuk olgunlaştığı, daha uzun boylu ve iri yapılı erişkinler haline geldiği bir gerçektir. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlardan biri genç ve ailenin birbirini anlamasının zorlaşmasıdır. Gençler karşı cinse ilgi duymaya, kozmetik kullanmaya, arkadaş grupla-

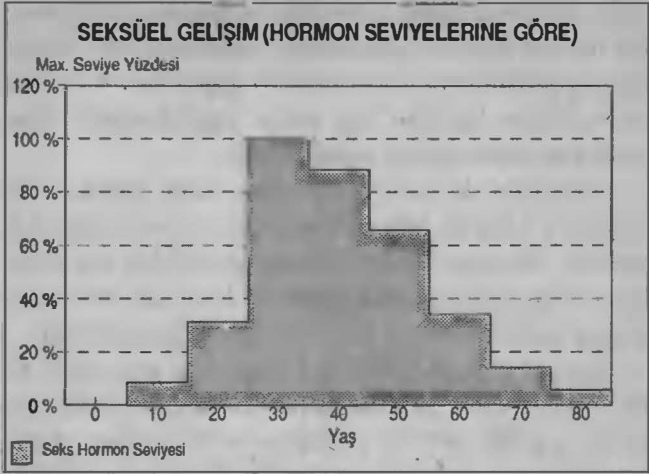
ıyla gezmeye daha erken yaşta başlamaktadırlar. Bu durum nesiller arasındaki çatışmada bir faktör haline gelebilir ve ebeveynlerin çocuklarına ilişkin endişelerine, ya da "ben senin yaşındayken" diye başlayan söylevlerine neden olabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, buluş çağının zamanını etkileyen önemli faktörlerden birisi genetik yapıdır. İnsanlar fiziksel olarak genellikle ebeveynlerine benzedikleri gibi, anne ve kızın ilk adet yaşı da, yukarıda sözedilen faktörler dışında, aynı olur.

Buluş çağının başlangıç yaşı cinsiyete göre de farklılık gösterir. Kızlarda fiziksel değişiklikler genelde erkeklerden iki yıl kadar önce başlar. Ancak her iki cins de fiziksel açıdan cinsel olgunluğa aşağı yukarı benzer yaşlarda ulaşırlar.

Buluş çağındaki değişikliklerin başlatıcısı olan mekanizmanın nasıl işlediği kesin olarak bilinmemektedir. Kızlarda adet kanamalarının (menstrüasyon) başlaması ve devamı için vücuttaki yağ oranının ağırlığın yüzde 17'sine ulaşması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu görüş atletlerde ve yeme bozukluğu olan kişilerde adet yokluğunu da açıklamaktadır.

Buluş çağında meydana gelen değişiklikler nöroendokrin sistem tarafından kontrol edilir. Hormonlar bu sistemde yeralan bezler için mesajcı görevi yapan ve kanla tüm vücutta dolaşan kimyasal maddelerdir. Hormonların birçok işlevleri vardır. Cinsel gelişmeyi başlattıkları ve bedensel olgunlaşmayı sağladıkları gibi, insan davranışlarında da önemli rol oynadıkları düşünülmektedir. Nöroendokrin sistem, orta beyinde hipotalamus denen bir organ tarafından yönetilir ve termostatik bir devre

gibi işlev görür. Sistemin diğer organlarından hipofiz ise beynin ön tarafında yerleşmiş nohut büyüklüğünde bir bezdir. Hipotalamustan salgılanan faktörlerin etkisiyle hipofizden özellikle buluş çağındaki düzenlemeler açısından önemli altı hormon salgılanır. Bunlar: TRH (Tirotropik hormon, tiroid bezinin çalışmasını düzenler), GH (Büyüme hormonu, bedensel gelişmeyi düzenler), ACTH (Adrenokortikotropik hormon, böbrek üstü bezi salgısını düzenler), PRL (Mammotropik hormon, meme bezlerinin çalışmasını düzenler), FSH-LH (Gonadotropik hormonlar, over - yumurtalık - ve testislerin - erbezleri - çalışmasını düzenlerler).

Hipofiz hormonlarının etkiledikleri bezler de hormon salgırlar. Bunlardan özellikle gonadotropik hormonlar cinsel gelişmeyi kontrol etmeleri açısından önemlidir. FSH ve LH kadında yumurtalıkları etkileyerek östrojen ve progesteron, erkekte testisleri etkileyerek testosteron adlı hormonların

salgılanmasını sağlarlar. Bu hormonların yalnızca cinsel organların gelişiminde değil, cinsel davranışların düzenlenmesinde de rolü olduğu bilinmektedir.

Hipotalamus-hipofiz-eşey hücreleri sistemi doğumdan önce gelişir. Yani buluş çağı yeni bir sistemin kurulmasıyla değil, varolan bir sistemin yeniden düzenlenmesiyle oluşur. Bu süreç birincil ve ikincil cinsiyet belirtileri başlığı altında toplanan iki grup özelliğin gelişimini içerir. Birincil cinsiyet belirtileri doğrudan üremeye ilişkin yapıları kapsar (cinsel organlar gibi). İkincil cinsiyet belirtileri ise iki cins arasındaki farklılıkları oluşturan, ancak doğrudan üreme ile ilişkisi olmayan yapılardır (erkeklerde sakal, kızlarda göğüsler gibi).

Birincil Cinsiyet Belirtileri-Erkekler - Başlıca birincil cinsiyet belirtileri, dış cinsel organlar yani penis (erkek cinsel organı) ve skrotumdur (testisleri taşıyan torba). Penis tüm kültürlerde önemli yer tutan bir nesnedir. İlkel kültürlerde güç ve üretkenlik sembolü olarak tapılırken, günümüzde de birçok halk inanışında önemli yer tutmaktadır. Bu nedenlerle özellikle ergenler için penis boyutları ve biçimi büyük önem taşımaktadır. Genel kanıların tersine, normal penis boyutları ve biçiminin fiziksel yapı, ırk veya erkeklik gücü ile ilişkisi yoktur.

Skrotum ve penis büyürken skrotum içinde taşıyan testisler de büyür. Testisler eşey hücreleri ve seks hormonları içerir ve ileri yaşlara kadar yeni sperm (tohum) oluşturmayı sürdürürler. Testislerin büyümesi erkeklerde buluş çağının başlangıcının önemli bir göstergesidir ve tüm ergenlik boyunca sürer. Dış cinsel organların gelişimi ile birlikte tes-

tislerden penise spermlerin aktarımını sağlayan aktarım sistemi ve başlıcası prostat olan bezler oluşur. Prostat salgısı erkeklerde meni denen ve spermleri taşıyan sıvının büyük bölümünü oluşturur. Boşalma, sperm ve çevre bezlerden gelen sıvılardan oluşan meninin penis yoluyla boşalımıdır. Bir erkek için ilk boşalma genellikle önemli psikolojik boyutları olan bir olaydır. Buluş öncesinde boşalma olmaz.

Kızlar - Kızlarda da buluş sırasında dış cinsel organlar önemli değişiklik gösterir. Majör ve minör labialar (dış ve iç dudaklar), klitoris (bızır) ve vajinal kanal (döl yolu) büyür ve özellikle klitoris uyarılmaya daha hassas hale gelir. Bu organ penis gibi uyarıldığında kanla dolarak genişleyen süngersi yapı içerir. Ancak daha az belirgin olduğu için kültürel-psikolojik önemi erkeklerdeki ereksiyondan (penisin sertleşmesi) daha azdır. Genelde kızlarda dış cinsel organlar erkeklerdeki gibi buluş çağında gelişimin bir göstergesi olma rolü taşımazlar.

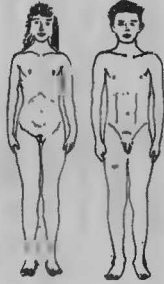
Kızlarda bu dönemin en önemli göstergesi genellikle ilk adet (menarş) olarak kabul edilir. Adet, hipotalamus, hipofiz ve yumurtalıkların karşılıklı çalışmasıyla ortaya çıkan karmaşık bir dizi sürecin sonucunda, her ay yumurtalıklardan döl yatağına bırakılan döllenenmiş yumurtanın, bir miktar kan ve uterus (döl yatağı) dokusu ile birlikte dışarı atılmasıdır. Bu döngünün oluşabilmesi için kızlarda da overler gelişir ve ağırlaşır, uterus gelişir ve uterus duvarı kalınlaşır, vajen duvarı kalınlaşır ve içi kimyasal olarak asit özellik kazanır. Tüm bu değişiklikler üreme işlevine ilişkin hazırlıkları oluşturur. Overlerden ilk yumurtanın atılmasıyla üreme işlevi

başlar ve menopoza (yaşadönümü) kadar ortalama her ay bir olgunlaşmış yumurtanın döl yatağına bırakılması, döllenme olduğunda bu yumurtanın insan yavrusunu oluşturması, döllenme olmadığında adet kanaması ile dışarı atılması ile süren döngü düzenlenir.

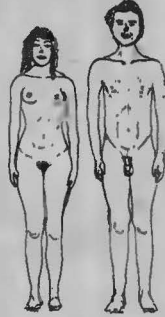
Adet döngüsü başlangıçta çok düzensiz olabilir. Bu durumun gençlerde ve ailelerinde kaygı yarattığı, sıklıkla gereksiz hormon kullanımlarına yol açtığı gözlenmektedir. Bu dönemde hormon kullanmadan önce adet düzensizliğinin bu yaşlarda görülebilen normal sapmalar çerçevesinde olup olmadığını iyice tartmak gerekir.

İkincil Cinsiyet Belirtileri - Erkekler - Erkek cinsiyet belirtilerinin ikisi özellikle önemli ve ayırddicidir. Bunlar beden biçimi ve sakaldır. Testosteron hormonunun etkisiyle erkeklere özgü vücut yapısı gelişir. Omuzlar geniş, kalçalar dar ve gövde nisbeten uzundur. Yüzde sakalların çıkması da yine testosteron etkisiyle olur ve yaklaşık 16-17 yaşlarında başlar. Aynı dönemde yüzde ciltteki yağ bezlerinin aktivitesinin artışı ile sivilce sorunu da ortaya çıkmaya başlayabilir. Koltukaltı kılları genellikle aynı dönemlerde ortaya çıkar. Vücutta kıl lanma başlar. Genellikle bunlardan önce penis çevresinde kıl lanma başlamıştır. Bu ve diğer değişiklikler genellikle gençler için sembolik anlamlar taşır ve kendilerini birbirleriyle kıyaslamada önem taşır. Gırtlığın değişiklik göstermeye başlamasıyla ses önce alçalır ve derinleşir. Bu değişiklik yavaş yavaş olabileceği gibi aniden de ortaya çıkabilir ve gençlerin kendi seslerini kontrol etmeleriyle ilgili zorluklara yolaçar. Hormonların etkisiyle normalde

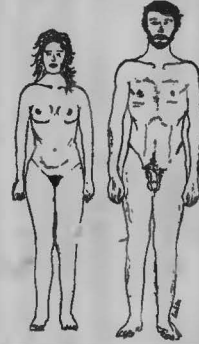
PRİMER VE SEKONDER CİNSİYET KARAKTERLERİNİN GELİŞİMİ

Şekil I

Şekil II

Şekil III

Erkekler: *Şekil I:* Testisler, skrotum ve penis bir çocuğunkiyle aynı şekil ve büyüklüktedir. *Şekil II:* Penis çevresinde yumuşak, uzun, açık renkte, düz veya hafif kıvrımlı kıllar belirir. Testis ve skrotum genişler, skrotum derisinin rengi koyulaşır. Skrotum (testisleri saran kese) az miktarda aşağıya iner, penis biraz büyür. *Şekil III:* Kıllar, yetişkin bir erkeğinki gibi koyu renkte, kalın ve kıvrıkcıktır. Penis büyür ve genişler. Skrotum büyür ve rengi koyulaşır.

Kızlar: *Şekil I:* Bu dönemde pubik kıllanma yoktur. Meme başı bir miktar yükselir. *Şekil II:* Pubik bölgede az miktarda yumuşak, açık renkte, düz veya hafif kıvrımlı kıllar belirir. Meme başı, birinci döneme göre daha yüksektir, memenin tomurcuklanma dönemidir. *Şekil III:* Pubik bölgedeki kıllar koyu renkte, kalın ve kıvrıkcıktır. İkinci döneme göre daha geniş bir alana yayılır. Meme tam olarak gelişmiştir.

de erkeklerde bir miktar göğüs gelişimi ortaya çıkabilir. Bu genellikle meme başı altında sertlik şeklinde kendini gösterir ve aynı zamanda meme başı genişler. Sertlik ise bir iki yıl içinde kaybolur. Gençlerin yüzde 40'ında görüldüğü bildirilen bu durum bazen gencin endişelenmesine neden olabilir.

Kızlar - Erkekler gibi kızlarda da beden yapısı değişir. Östrojen etkisiyle erkeklere göre daha dar omuzlar ve geniş kalçalar ve daha kısa bacaklarla vücut yapısı şekillenir. Kızlarda en önemli ikincil seks karakteri göğüslerdir. Genellikle bir göğüs diğerinden önce gelişmeye başlar ve boyutlar arasında farklılık görülebilir.

Kızlarda da cinsel organlar çevresindeki kıllanma buluş çağının önemli bir göstergesidir. Koltukaltı kılları ise bundan yaklaşık bir yıl kadar sonra ortaya çıkar.

II. Fiziksel Değişikliklerin Ortaya Çıkış Yaşları

Buluş çağındaki bedensel değişiklikler ve ortaya çıkışları ile ilgili ortalama yaşlar aşağıda özetlenmiştir. Ancak bu yaşların bireyler arasında farklılık gösterebileceği ve burada verilen değerlerin ortalama olduğu unutulmamalıdır.

Kızlar - 10 - 11 yaşlar: Kalçalar yuvarlaklaşır, memelerde tomurcuklanma ortaya çıkar.

11 - 14 yaşlar: Cinsel organlar çevresinde kıllanma sert koyu renk kılların ortaya çıkmasıyla başlar. Kıllanma bir ters üçgen şeklinde labialardan göbeğe doğru uzanır. Koltuk altı kıllanması başlar. Menarş (ilk adet) öncesi boy uzama hızı en

yüksek noktaya ulaşır. İlk adet görülür; labialar genişler, göğüsler büyür.

14 - 16 yaşlar: Koltuk altı kıllanması orta düzeydedir. Cinsel organlar çevresinde kıllanma tamamlanır. Memeler erişkin tipi biçim alır. Adetlerin süresi ve sıklığı düzenlileşir. Boy uzama hızı yavaşlar ve 17 yaş civarında durur.

16 - 18 yaşlar: Koltukaltı kılları çoğalır, memeler tamamen gelişir.

Erkekler - 12-13 yaşlar: Testislerin boyutları artmaya başlar. Skrotum büyür, cildi sertleşir ve rengi koyulaşır. Daha sonra penis boyu ve çapı artmaya başlar.

13-16 yaşlar: Cinsel organlar çevresindeki kıllar sertleşir ve rengi koyulaşır, önce bir ters üçgen oluşturur, daha sonra göbeğe kadar uzanır. Koltukaltı kıllanması daha sonra başlar. Penis ve testislerin büyümesi sürer. Cinsel organ çevresinde ilk kıllanma ile aşağı yukarı aynı zamanlarda boy uzama hızı en yüksek noktaya ulaşır. Kendiliğinden veya uyarma yoluyla ilk boşalmalar olur, ancak yumurtayı dölleyebilme açısından spermilerin sayısı ve hareketliliği yetersizdir. Gırtlak genişledikçe ses değişmeye başlar.

16-18 yaşlar: Yüz ve vücut kılları artar ve yaygınlaşır. Ses derinleşir. Testisler ve penis büyümeyi sürdürür. Meni üretkenlik için yeterli sayı ve hareketlilikte sperm içerir. Boy uzama hızı giderek yavaşlar. 18 yaş civarında beden yapısının yüzde 98'i oluşmuştur. Ahndaki saç çizgisinin keskinliği azalır.

18-20 yaşlar: Birincil ve ikincil cinsel belirtiler olgunlaşmış ve gelişimini tamamlamıştır. Kaslarda ve vücut kıllanmasında artış sürebilir.

Buluğa Ermenin Psikolojik Boyutları - Kışının bedeninde olan bitenler nasıl davrandığı ve hissettiğini etkilediği gibi, nasıl görüldüğü de insanların ona davranışını etkiler. İskelet yapısında ortaya çıkan hızlı değişiklikler, özellikle el ve ayakların hızla büyümesi, gencin bedeni üzerindeki alıştığı kontrolü kaybetmesine neden olur. Bu yüzden sakar olabilirler. Özellikle daha erken gelişenler büyüdüklerini gizlemek ya da akranlarından farklı görünmemek için kambur durabilir. Gençlerin bir çoğu boyları ile ilgili sıkıntılar yaşarlar. Erkekler çok kısa olmaktan, kızlar çok uzun olmaktan dolayı kaygı duyarlar. Boyu daha geç uzayanlar kendilerini yaşlılarından geri hissedebilir. Ayrıca kültürün güzellik, çekicilik, uygun görünüme ilişkin normları, ergenlerin kendilerini kültürün normal kavramları dışında hissetmelerine, bu normallere ulaşma ile ilgili endişe ve çabalarına neden olabilir. Ergenliğin sonuna doğru bireyler arasındaki büyük farklar genellikle ortadan kalkar.

Erkeklerde ilk boşalma, kızlarda ilk adet gençler için sorun kaynağı olabilmektedir. Cinsel olgunlaşmanın bu ilk belirtileri genellikle gençler ve erişkinler tarafından yanlış anlaşılmakta ve yorumlanmaktadır. Gece boşalmalarının bir tür günahkârlık belirtisi olduğu şeklindeki yanlış inançlar gençlerde gereksiz ve yıpratıcı bir suçluluk duygusuna neden olabilmektedir. Özellikle erkeklerde cinsel organların erotik uyarılara duyarlılığının artışı, bazen istenmeyen ancak kontrol edilemeyen sertleşmelere yolaçmakta, gençler bu yüzden utanma ve rahatsızlık yaşamaktadır. Dünyası giderek erotik açıdan renklenirken genç, söz dinle-

temediği bir ruh ve beden üzerinde kontrol sağla-
mayı öğrenmeye çalışır.

Yeterli bilgileri olmadığında ve çevrede danışa-
bilecekleri ya da destek olacak birisi bulunmadığın-
da ilk adet kızlar için çok sıkıntılı bir durum yara-
tabilir. Korku, utanma, panik hali ortaya çıkabilir.
Bu tür sıkıntıların aşılabilmesi için ergenlerin ken-
dilerine ne olduğu konusunda yeterli bilgi sahibi ol-
maları gereklidir. Bedende meydana gelen değişik-
liklerin büyüme sürecinin bir parçası olduğu, utanç
yerine gururla karşılanması gereken yaşantılar ol-
duğu gençlere anlatılmalıdır.

Bir yandan bedende ortaya çıkan değişiklikler
gencin kendini algılamasını değiştirirken, öte yan-
dan çevresindekilerin genci algılaması da bu dö-
nemde değişmeye başlar. Çevresindeki kişiler gen-
ce görüntüsüne göre davranırlar. Daha erken geli-
şenler daha büyük muamelesi görürken, daha geç
gelişenlere çocuk gibi davranmaya devam edebilir-
ler. Bu durum aynı yaşta olan tüm gençlerin çev-
relerinden aynı davranışları görmemesi sonucunu
doğurur.

Yani gencin fiziksel olgunlaşma hızı karşılaşa-
cağı tutumları belirlemek açısından büyük önem ta-
şır. Gencin çevresindeki kişilerin kendisine karşı
değişen davranışlarına da uyum sağlaması gerekir.
Oysa bedensel gelişme ile psikolojik gelişme her za-
man atbaşı gitmeyebilir. Bu durum çevrenin bek-
lentilerine uyumu zorlaştırabilir. Çevre gençlerden
belli davranışları bekler ve bu beklentisine uygun
biçimde gence davranırsa, genç de kendini çevrenin
beklentisine uygun davranışlar göstermek zorunda
hisseder. Farklı bedensel gelişme hızları bu nedenle

gençlerin kişilik gelişimini de etkiler. Bu etkinin kızlar ve erkekler açısından doğurduğu sonuçlar farklıdır.

Erkekler için ergenlik döneminde erken olgunlaşmanın bir avantaj olduğu, erken olgunlaşanların atletik beden yapısına sahip olduğu ve sosyal açıdan daha başarılı olduğunu bildiren araştırma sonuçları vardır. Akranlar, ebeveynler ve öğretmenler daha yetkin görünen gence daha yüksek beklenti ve olumlu geribildirimlerle yaklaşır. Bu durum ise bu gençlerin daha çekici, yetkin, popüler ve kendinden emin tutumlar benimsemesine yardım eder. Geç olgunlaşan erkek çocuklar ise bunun tersi özellikler göstermektedir. Daha az gelişkin oldukları ve göründükleri için çevreleri de buna uygun davranır. Sonuçta bu gençler daha az popüler ve kendine daha az güvenli olurlar.

Bu iki gruba uygulanan psikolojik testlerin sonuçları şu sonuçları ortaya çıkarmıştır: erken olgunlaşanlar diğer gruba oranla daha güvenli, etkin, gerçekçi, hayal gücünden yoksun ve geleneksel değerlere bağlı, buna karşılık geç olgunlaşanlar hayalperest, içine dönük ve daha fazla kendini gözlemleyen-inceleyen bir yapıda, entellektüel ilgileri daha fazla olan ve daha araştırmacı kişiler olmaktadır. Fiziksel olgunlaşmadaki farklılığın uzun dönemdeki etkileri incelendiğinde, yukarıda sözedilen farklı özelliklerin ergenlikteki kadar belirgin olmakla birlikte sürdüğü görülmüştür.

Erken olgunlaşanlar mesleki ve sosyal açıdan daha parlak durumda bulunmuş, geç olgunlaşanlar ise sosyal açıdan daha çekingen olmakla birlikte, yakın kişisel ilişkilerde daha başarılı, daha esnek

ve daha geniş bir başaçıkma repertuarına sahip bireyler olarak görülmüştür.

Kızlarla yapılan çalışmalar erkeklerin tersi sonuçlar göstermiştir. Kızlarda fiziksel olgunlaşmanın gecikmesi erkeklerde olduğu gibi sorun yaratmamakta, tam tersine daha olumlu bile olabilmektedir. Erken olgunlaşanlar daha yuvarlak hatlara sahip olurken, geç olgunlaşanlar daha ince uzun bir yapıya sahip olmakta, bu da özellikle günümüzde moda uygunluk sağlamaktadır.

Ayrıca daha erken olgunlaşan bir kızın, kızlar zaten erkeklerden önce olgunlaştıkları için, kendi yaşındaki erkeklerden daha gelişkin olacağı, dolayısıyla kendinden büyük erkeklerle arkadaşlık edeceği ve bu durumun kız arkadaşlarınınca kıskanılmasına, ailenin eleştirilerine neden olabileceği öngörülmektedir. Bu tür bir ilişkinin genç kızın kendini psikolojik olarak hazır hissetmediği durumlar içinde bulmasına neden olabileceği de söylenmektedir. Kızların daha yavaş fiziksel gelişim göstermesi ise pasif, sessiz ve uyumlu olmalarına neden olabilmektedir. Uzun dönemde kızlarda bu iki grup arasındaki farklılıkların ortadan kalktığı bulunmuştur.

Bu bulgulardan kesin sonuçlar çıkarmak mümkün değildir, çünkü sınırlı sayıda denekle yapılan birkaç araştırmaya dayanan görüşlerdir. Bu sonuçlar kişinin nerede yaşadığına ve çevredekilerin kişinin yaşantısına tepkilerine göre büyük değişiklikler gösterebilir. Ayrıca bizim kültürümüzde daha farklı sonuçlar ortaya çıkma olasılığı da çok yüksektir. Bu araştırmalara burada değinilmesinin nedeni iki önemli noktaya dikkat çekmesidir: 1. Kişinin be-

densel gelişimi ve psikolojik gelişimi birlikte sürer ve ikisi birbirini karşılıklı olarak etkiler; 2. Ergenlik döneminde dezavantaj gibi görünen durumlar, uzun dönemde mutlaka dezavantaj olacak demek değildir, tersine avantaj haline bile gelebilirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM CİNSEL GELİŞME

Gençlik dönemi, cinsellik konusunda fikirlerin ve duyguların önemli değişme gösterdiği kritik bir dönemdir. Bireylerin cinsel davranışları, duyguları birbirinden çok farklı biçimlerde olabilir, çünkü her bir birey için cinselliğin gelişimi farklı biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel etkilerle belirlenir.

Cinselliği yalnızca basit biyolojik bir olgu olarak ele almak mümkün değildir; farklı bileşenler bireyin cinsel kimliğini oluşturur. Bu bileşenler üç grupta toplanabilir:

a) Biyolojik - yapısal bileşenler:

Genetik yapı: Seks kromozomlarının XX veya XY yapısı göstermesi.

Eşey hücreleri: Yumurtalık veya testislerin bulunuşu ve yapısı.

Hormonal fonksiyonlar: Kanda dolaşan hormonlar, bu hormonlara karşı hedef organların duyarlılığı.

İç cinsel organların yapısı: Erkek veya dişi iç cinsel organlarının varlığı.

Dış cinsel organların yapısı: Erkek veya dişi dış cinsel organlarının varlığı.

İkincil cinsel özellikler: Vücut kılları, göğüsler, yağ dağılımı gibi üremeye doğrudan ilişkisi olmayan, ancak cinsler arasında farklılık gösteren özellikler.

b) Cinsel rol bileşeni:

Cinsel kimlik duygusu: Kendini dişi veya erkek hissetme.

Sosyal cinsel rol: Toplumda kadın ya da erkekten beklenen rollere uygun davranışları benimsemiş olmak.

Toplumsal cinsel rol: Erkek ya da kadın gibi yaşamak, giyinmek.

Büyütüldüğü cinsel kimlik: Kız veya erkek olarak büyütülmüş olmak.

c) Cinsel nesne tercihi:

Cinsel ilişki kurmak için karşı cinsi ya da kendi cinsini tercih etmek (heteroseksüel ya da homoseksüel ilişki).

Bireyin psikolojik ve biyolojik olarak ya erkek ya da dişi cinsiyeti taşıyacağı görüşü yaygın ise de, biyolojik alanda bu iki uç arasında basamaklar olduğu, psikolojik ve sosyal alanlarda ise erkek ve dişi özelliklerinin aynı bireyde değişik oranlarda birarada varolabileceği görüşü gün geçtikçe ağırlık kazanmaktadır. Bu görüşe göre yukarıda sıralanan bileşenlerdeki farklılıklar bireylerin cinselliğe ilişkin olarak, bu iki uç arasında yelpazenin neresinde yer aldığını belirler.

Tanım gereği ergen, cinsel olgunluğa ulaşma sürecinde olan kişidir. Ergenlik döneminin başlangıcı genellikle buluş çağının başlaması ile sınırlanır. Cinsel olgunlaşma ise biyolojik ve psikososyal açılardan aynı hızda sürmeyebilir. Cinsel olgunlaşma yalnızca üretkenlik yetisinin kazanılması değil, gerek kişisel gerek kişilerarası ilişkiler boyutlarını kapsayan bir bütündür ve birçok değişik duygu, davranış, istek, sosyal tutum, tercih ve değerler sis-

temi değişikliği gerektirir. Cinsel gelişmenin biyolojik yönü bu kitabın "Fiziksel Gelişme" bölümünde ele alınmıştır. Bu bölümde yalnızca psikososyal yön ele alınacaktır.

Ergenlik döneminde cinsel gelişmenin psikososyal yönünü ele alan başlıca kuramlar aşağıda özetlenmiştir:

Psikanalitik Kuram - Freud'un gelişimsel kuramına göre ergenlik, gizlilik döneminde bilinçdışına itilmiş olan cinsel dürtünün, biyolojik değişikliklerin de etkisiyle gücünü arttırdığı bir dönemdir. Ancak bu dönemde bilinçalanına çıkan cinsellikle ilgili duygu ve düşüncelerin çocukluktakinden farklı biçimde ele alınması gerekir.

Öğrenme Kuramı - Bu kurama göre taklit ve özdeşim cinselliğin gelişiminde önemli rol oynar. Çocuklar aynı cinsten olan ebeveynin davranışlarını taklit ederek, kendi cinsiyetlerine uygun davranışları öğrenirler. Ayrıca kitle iletişim araçları da gençler için modeller sağlar. Gençler reklamlarda ya da filmlerde gördükleri kişileri model alabilir ve taklit edebilirler.

Sosyolojik Kuram - Sosyologlar cinsel davranışların belli kültürel etkenlerce belirlendiğini öne sürerler. Her kültürdeki normlar, o toplumdaki insanlarca kabul edilmiş davranışsal kurallardır. Bunlar toplumdan topluma değişiklik gösterebilir. Sosyalleşme süreci kişinin bu normlarla tanışması ve benimsemesidir. Çocukluktaki normlar aile tarafından aktarılırken, ergenlikte akranlar, okul ve

kitle iletişim araçları bu süreci etkilemeye başlar. Cinsellikle ilgili olarak kültürel değerler ve gelenekler; bir uçta cinsel baskılayıcılık, diğer uçta cinsel serbestliğin yer aldığı bir dizi farklı yapı içerir.

Kişilerarası İlişkiler Kuramı - H. S. Sullivan'a göre cinsel ilginin ortaya çıkışı erken ergenlik döneminin başlangıcına işaret eder ve bu dönem cinsel davranışın şekillenmesine kadar sürer. Yazar, 1930'larda Amerikan toplumunun cinselliğe bakışını eleştirirken, çocukluktaki ebeveyn tutumları yüzünden gençlerin çoğunun bu döneme girerken cinsel organlarını kendi bedeninin bir parçası gibi hissetmediğini, bedensel ilişkiyi kötü bir şey olarak algıladığını söylemektedir. Sullivan cinsel arzuyu hissetmeye başlayan gencin bu yüzden, bu arzuyla ne yapacağını bilemez hale geldiğini, bu dönemde bu gereksinim çerçevesinde şekillenmesi gereken insan ilişkilerinin bu nedenle anlamsız ve gencin benlik saygısına katkısı olmayan bir hal aldığını ileri sürmektedir. Gencin bu durumda yakınlık ve güvenlik gereksinimleriyle bağdaşmayan bu duyguları reddettiğini ya da arzu duyacağı nesnelere yalnızlıktan kurtulmak için gereksinim duyacağı nesnelere ayırmak yoluna gideceğini ileri süren yazar, gençlerin "evlenilecek kız - fahişe" ayrımı yapmalarını buna örnek olarak göstermekte, bu durumun ise cinsel sorunlara neden olacağını söylemektedir. Sullivan'a göre kişi cinsel davranışına ilişkin tercihlerini yapıp, bunu hayatının geri kalan kısmına nasıl yerleştireceğini belirlediğinde geç ergenlik dönemi başlar.

Kuramların da işaret ettiği gibi ergenlik dönemi

cinsel uyanış dönemi olarak da düşünülebilir. Bu uyanış büyümeyi ve yeni bir beden duygusunun oluşmasını, erotik zevk veren şeylerin neler olduğunun tanınmasını kapsar. Cinsel duygu ve davranışlar üzerindeki baskılanmanın azalması, erişkin cinsel davranışı gösterebilmenin ön koşuludur. Ancak bu dönemde sıklıkla suçluluk duyguları da ortaya çıkar ve gencin bu duygularla başedebilmesi de gerekir. Gençlerin kendi cinslerinden arkadaşlarıyla kurdukları yakınlıklar, bu duygu ve düşüncelerin arkadaşlar arasında paylaşılması, karşılaştırılması gençlere bu açıdan yardımcı olur. Karşı cinsle arkadaşlıklar ise gencin toplumsal cinsel rolleri tanımasını ve hayata geçirmesini kolaylaştırır. Bireyin, cinsel esine ve topluma karşı cinsel sorumluluk kazanması, cinsel bir kişi olduğunu ve cinselliğin kendi yaşamındaki yerini giderek farketmesi ve erotizmi bir başkasıyla yakınlığın bir yönü olarak yaşayabilme becerisi kazanması bu dönemde olur.

Cinsel gelişme süreci ele alındığında yakın ilişkilerin kurulması, cinsel tutum ve davranışların deneyimlenmesi ergenlik için önemli görevler olarak ortaya çıkmaktadır. Yakınlığın iki ana boyutu vardır: fiziksel ve duygusal yakınlık. Cinsel yakınlık bazen yalnızca fiziksel bir yakınlık olabilir ve duygusal yakınlıkla birlikte gitmediği zaman insanlar bir boşluk hissedebilir. Hatta bir görüşe göre fiziksel yakınlık duygusal yakınlıktan uzak durma yolu da olabilir. İlişkinin fiziksel yönü üzerinde aşırı durulması diğer yönlerinin ele alınmasını engeller, aynı şekilde yakın ilişkilerin de mutlaka fiziksel bir cinsellik içermesi gerekmez. Yakınlık genellikle sevgi ile bağlantılı bir kavramdır. Gençler bu tür

yakınlıklar yaşadıklarında sevginin farklı nesnelere yönelebileceğini, yöneldiği nesneye göre anlamının değişeceğini ve farklı ilişki biçimleri doğuracağını öğrenirler. Aile üyelerine yönelik sevgi ile karşı cinsten birine yönelik sevgiyi ayırdedebilirler. Genç bunu farkettiğinde sevgi kavramı gelişir ve değişir. Karşı cinsle olan yakınlıklar böylece gençlerin sevmek kapasitelerini anlamaları için araç sağlar.

Gençler arası yakın ilişkiler kurmanın en bilinen yolu "çıkma"dır. Çıkma, romantik duyguların yoğunlaşmasını sağlar. Ergenlikteki romantik ilişkiler aile dışında bir birey olarak yakın ilişkilerde deneyim kazanmayı mümkün kılar. Bu tür ilişkilerde gençler sevecenliklerini iletmeyi ve dıştan gelen ilgilere karşılık vermeyi öğrenirler. Birbirlerine duygusal bağları olan çiftler, cinsel davranışları sevgi ve saygı duyguları ile birleştirmeyi öğrenirler. Aşık olmak genellikle cinsel ilişkiyi meşrulaştırır ve suçluluk duygularını azaltır. Böylece cinsel öğrenme için daha uygun bir ortam sağlanmış olur.

Bu tür ilişkilerin dezavantajları da vardır. Bazı gençler akranları tarafından kabul görmek ve tanınmak için çıkmaya çok erken, henüz kendi benlikleriyle rahat değilken, kendi cinsleriyle arkadaşlık kurmayı başaramamış ve öğrenememişken başlarlar. Bilişsel ve duygusal olarak bu tür bir ilişkiye girmeye ve böyle bir ilişkiyi sürdürmeye hazır olmadıklarından, bu ilişkilerini karşı cinsle yakınlaşmayı öğrenmek için tecrübe kazanmalarını sağlayacak şekilde kullanamazlar. Ayrıca bu tür bir erken ilişki gençlerin duygusal olarak hazır olmadan bedensel ilişkiye girmeleri riskini doğurur.

Ergenlerin ilk cinsel ilişkilerinin kalitesi gencin

cinsel olguları yaşama biçimini belirlediği için önemlidir. Bir kişi ile yakın, sıcak bir ilişki içinde olmak, gencin ilk deneyiminde yaşadığı beceriksizlik ve bilgisizlik duygularını yatıştırır. Ergenlerin ilk cinsel ilişkileri bazen yakınlık içermeyebilir. Ancak böyle durumlarda kızlarda daha fazla olmak üzere hayal kırıklığı, kafa karışıklığı ve zedelenme duygusu ortaya çıkar.

Bu tür ilişkilerde benzer değer yargıları ve tutumların paylaşılması da çok önemlidir. Gençler genellikle kendi çevrelerinden kişilerle arkadaşlık kurarlar. Arkadaşlar ve akrabalar gençlerin ilişkilerini, onları birlikte davet ederek veya benzer yollarla destekleyebilirler, böylece bazı birlikteliklerin seçiminde ve sürdürülmesinde filtre görevi yapabilirler.

ABD’de 1960’lardan beri yapılan araştırmalar herhangi bir zaman diliminde ergenlerin yaklaşık üçte birinin birisiyle çıktığını ve bu oranın bugüne kadar sabit kaldığını göstermiştir. Bu ülkede ebeveynlerin yüzde doksanı ise bu tür bir ilişkiyi uygun bulduklarını bildirmişlerdir. Türkiye’de ise gençlerin yüzde seksen beşinin karşı cinsle beğeni sınırlarının içinde kalan arkadaşlığı istemelerine karşın, ailelerin yüzde yetmiş ikisinin bu tür bir arkadaşlığa engel oldukları görülmüştür. Bu, karşı cinsle arkadaşlık konusunun gençler ve aileler arasında bir çatışma alanı olduğuna işaret etmektedir. Gerek gençler gerek aileler bu konuda çevrelerinden ve basın yayın organlarından farklı mesajlar almakta, bu da hem gencin hem de ailenin tutarlı görüş açıları oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Aile gencin zedeleneyeceği endişesi yaşarken, genç yaşının

koşullarını yerine getiremediği duygusuna kapılmaktadır. Bu konuda takınılacak tutumları, katı kurallar yerine gencin fiziksel ve psikolojik gelişimi, başatme becerileri, ailenin yapısı, gencin ve ailenin içinde yaşadığı çevrenin normları belirlemelidir. Gençlerin bütün bu farklı etkenleri tartarak, cinsellik konusundaki tutumlarını oluşturmada kendilerine en uygun yolları bulmaları gerekmektedir. Genel doğrular ileri sürmek oldukça güçtür.

Cinsel Roller - Cinsel dendiğinde genel olarak dişilik veya erkeklikle ilgili olarak toplumca benimsenen davranış ve kişilik özellikleri anlaşılır. Cinsel rol özdeşimi ise bir cinsel role ilişkin sosyal olarak belirlenmiş rolün genç tarafından benimsenmesidir. Geleneksel kalıp yargılar dişi ve erkekler için uygun görülen davranış ve tavırları büyük ölçüde belirlemektedir. Örneğin erkeklerin işbitirici, mantıklı, girişken, kendine güvenli, duygularından çok işin sonucuna önem veren, bağımsız, başarıya önem veren kişiler olması bu yargılar kapsamındadır. Buna karşılık kızlar, daha çok duyguları ile hareket eden ve kişilerarası ilişkilere önem veren, başkalarının duygularına karşı duyarlı, başkalarına özen gösteren, pasif, mantıksız, tertipli, öznel olarak nitelenirler. Bu kalıp yargılar insanların nasıl olduğundan çok onlardan genel beklentinin ne olduğunu gösterir. Ancak bu yargılar gençlik döneminde kişinin cinsel rol özdeşimini, gerek aile gerekse iletişim araçları yoluyla büyük ölçüde belirler.

Bir grup araştırmacının cinsel rollerle ilgili olarak yaptıkları bir araştırma sonuçları oldukça ilginçtir. Araştırmada hepsi de psikolog olan denek-

lere olgun, sağlıklı ve sosyal açıdan yeterli bir erişkin erkek, kadın ve bireyle ilgili sıfatlar sorulmuştur. Araştırma sonucunda erişkin erkek iş bitirici, erişkin kadın ise duygusal olarak tanımlanırken, "sağlıklı, olgun erişkin bir birey" in de erişkin erkek sıfatlarıyla tanımlandığı görülmüştür. Bu yargılara göre sağlıklı erişkin bir birey olmaya çalışan genç kızın kendi kadın cinsel kimliğini sorgulamaya başlaması zorunlu hale gelmekte, öte yandan eğer kadınlara ilişkin kalıp yargıları olduğu gibi benimserse bu sefer de birçok açıdan olgunlaşmamış bir erişkin gibi görünme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle geç ergenlik döneminde kimlik arayışı içine giren birçok genç kız bu ikilemi yaşarken, benlik saygısında düşme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Erkekler ise genelde erişkin birey rolüne uygun erkek cinsel rollerini benimsediklerinden böyle bir sıkıntı yaşamazlar.

1990 yılında çalışan ve öğrenci ergenler üzerinde yaptığımız araştırmada, her iki grupta da kızların erkeklere göre daha yüksek depresyon ve kaygı düzeyi gösterdiği, benlik imajının ise özellikle öğrenci kızlar grubunda en olumsuz durumda olduğu görülmüştür. Cinsel tutumlarla ilgili alanda ise çalışan ve öğrenci kızlar en fazla olumsuzluk gösteren gruplar olarak ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlar birçok farklı etkenle açıklanabilirse de, cinsel role ilişkin karmaşaların da sonuçlar üzerinde etkili olduğu düşünülebilir, çünkü ülkemizde çalışmak veya buna hazırlanmak geleneksel kalıp yargıların kızlar için uygun gördüğü rolle bağdaşmamaktadır. Nitekim 1970'de ABD'de yapılan bir araştırma sonucunda yazarlar, özellikle geleneksel bir toplumda kim-

lik arayışının ve başarılı, kendine yeten erişkin rolünü benimsemenin kızlar için büyük güçlükler içerdiğini ve benlik saygısında düşme pahasına yaşanan bir süreç olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Genel olarak kişinin biyolojik yapısına uygun bir cinsel rol benimsemesi gerektiği görüşü hakimdir. Oysa araştırmalar bunu doğrulamamaktadır. Her iki cinse ait rolleri de uygulamaya koyabilen bireylerin sosyal uyumunun daha iyi olduğunu ileri süren görüşler vardır. İşlerini nesnel ve mantıklı biçimde yürütebilen, aynı zamanda da karşısındaki kişileri anlayabilen, duygusal ve duyarlı olabilen kişilerin, bu iki yönelimden yalnızca birisini benimseyenlere göre sosyal açıdan daha yetkin olacağı ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, hem iş bitirici olabilecek kadar "erkeksi", hem de duygusal olabilecek kadar "kadınsı" bireyleri tanımlamak için "psikolojik androjeni" kavramı gündeme gelmektedir. Androjeni, dişilik ve erkekliğin bir bileşimi anlamına gelen bir terimdir. "Psikolojik androjeni" ise burada cinsel rol özdeşimi ile ilişkili olarak kullanılmaktadır. Biyolojik cinsellik veya cinsel nesne tercihi ile ilişkisi yoktur. Gençlerle yapılan çalışmalarda androjen kişilerin değişen koşullara daha iyi uyum sağlayan ve daha esnek bir yapı gösterdikleri bulunmuştur.

Cinsel Nesne Seçimi - Sosyal normlara uygun düştüğü için bu bölümde cinsel ilişki kavramı genellikle karşı cinsten bireylerin kurduğu ilişki, yani heteroseksüel ilişki anlamında kullanılmıştır. Oysa kişiler sosyal normlara uymasa bile kendi cinslerinden biriyle cinsel ilişki kurabilirler. Bu tür ilişkiler

homoseksüel ilişki olarak adlandırılır. Her iki cinsle de ilişki kurulması halinde biseksüeliteden sözedilir. Bu tanımlar homoseksüel ya da heteroseksüel davranışı kastetmekte kullanılır. Kişinin kendisini homoseksüel ya da heteroseksüel hissetmesi ile aynı anlama gelmemektedir. İnsanlar kendilerini homoseksüel hissetmedikleri halde çeşitli nedenlerle homoseksüel ilişkiler kurabilirler.

Ergenlik döneminde raslantısal veya geçici homoseksüel davranışlar ve homoseksüel özdeşim arasındaki ayırımın çok dikkatli yapılması gerekmektedir. Bu dönemde homoseksüel davranışlar oldukça sık görülür, ancak ilerki dönemlerdeki cinsel nesne tercihinin bir göstergesi değildir. Kinsey'in 1948'deki araştırmasının sonuçlarına göre tüm erkeklerin yaklaşık yüzde 15'i, 15 yaş öncesinde en az bir homoseksüel deneyim yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ancak erişkin dönemde erkeklerin yalnızca yüzde 3'ü homoseksüel, yüzde 3'ünün de biseksüel olduğu bulunmuştur.

Erken ve ön ergenlik döneminde ortaya çıkan bu tür davranışların çeşitli nedenleri olabilir. Merak, deney yapma gibi faktörler bu nedenler arasında ön planda gelir. Ergenlik döneminde homoseksüel özdeşimden söz etmek ise yanıltıcı olabilir, çünkü bu dönemde kişinin tüm kimliği gibi cinsel kimliği de oluşma aşamasındadır. Cinsel nesne tercihinin kesinleşmesi ergenlik döneminin sonunda olur. Genel olarak erişkin homoseksüelliğinin ilk belirtileri de bu dönemde ortaya çıkar.

Homoseksüel yönelimin nedenleri ise bugün kesin olarak bilinmemektedir. Genetik, endokrin, sosyal öğrenme veya aile ilişkisi faktörlerinin bu yöne-

lime neden olabileceği ileri sürülmüşse de, hiçbirini kesin biçimde doğrulayan araştırma bulguları yoktur.

Mastürbasyon (Kendi Kendine Doyumaya Ulaşma) - Ergenin kendi kendini uyarması cinsellikle ilgili duyguların ortaya çıkışı için bir başlangıç oluşturur. Mastürbasyon konusundaki yasakların azalması ve normal, sağlıklı bir cinsel eylem olduğu kanısının yaygınlaşmasına rağmen gençlerin büyük çoğunluğu bu konuda suçluluk duymaktadır. Oysa araştırmalar gençlerin yüzde 90'dan fazlasının mastürbasyon yaptığını göstermektedir.

Cinsel Eğitim - Cinsel eğitimle ilgili tartışmalar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sürmektedir. Gençlere cinsel eğitim verilip verilmeyeceği, bu eğitimin kimler tarafından verileceği, okulda mı ailede mi verilmesi gerektiği, ne tür konuları içereceği gibi sorulara yanıt bulunmaya çalışılmaktadır.

Gençlerin cinsellikle ilgili bilgileri nereden aldığına ilişkin olarak Ankara'da yaptığımız araştırmada gençlerin yüzde 50'si cinsellikle ilgili bilgi kaynağının arkadaşları olduğunu bildirmişlerdir. İkinci sırada ise kitap, mecmua ve TV gelmektedir. Anne ve babalardan öğrenme oranı ise yüzde 10'un altında bulunmuştur (anne yüzde 9, baba yüzde 4).

Görüldüğü gibi gençler cinsellikle ilgili ilk bilgilerini büyük oranda akranlarından almaktadırlar. Oysa akranlardan edinilen bu tür bilgilerin genellikle kafa karıştırıcı ve yanlış olduğu ileri sürülmektedir. Okullarda ise temelde biyolojik konuları

işleyen üreme ile ilgili bilgiler verilmektedir. Kitaplardan yararlanma oranının yükselmesinin doğru bilgiler edinme olanağını arttıracığı düşünülebilir. Ancak bunun için gencin öncelikle bu konudaki terimleri anlaması gerekmektedir. Yani cinsel eğitimin ilk amacı genci bu bilgi edinme sürecine hazırlamak olmalıdır.

Cinsel eğitimin diğer bir amacı da gençlerin cinsel etkinlikler içine girmek ya da girmemekle belli kararlar verdiklerini anlamalarını sağlamaktır. Juhász (1975) bu konuda oldukça kapsamlı bir şema geliştirmiştir. Cinsel eğitim konusu aşağıda bu şema çerçevesinde özetlenecektir:

Gençlerin verdikleri her kararın doğuracağı sonuçlar konusunda bilgi sahibi olmaları, seçeneklerin neler olduğunu bilmeleri amaçlanmalıdır. Yani cinsel eğitim gençlere ne düşünüp ne yapmaları gerektiğini değil, nasıl düşünüp bir konuyu nasıl ele almaları gerektiğini öğretmelidir; çünkü cinsellik, genç için, sonuçları kendisini, eşini ve belki çocuğunu etkileyecek bir dizi önemli kararı verme sürecidir. Gençler, cinsel deneyimleri ne düzeyde yaşayacaklarına ve toplumdaki baskılarla nasıl başedeceklerine karar vermeyi öğrenmelidirler.

Bu çerçevede geliştirilen altı adımlık cinsel eğitim şemasına göre genç, cinsel ilişki ile ilgili olarak altı aşamada çeşitli kararlar vermek zorundadır. Her adımdaki kararların birtakım uzun dönemli sonuçları vardır ve bu yüzden her adımda varolan seçeneklerden ve belli bir tercihi yaptığında ortaya çıkabilecek sonuçlardan haberdar olmalıdır. Bu aşamalar kısaca şöyle sıralanabilir: cinsel ilişki kurup kurmamaya karar verme; çocuk yapıp yapmamaya

karar verme; doğum kontrolü uygulayıp uygulamamaya karar verme; hamilelik olduğunda çocuğu doğurup doğurmamaya karar verme; doğurulursa çocuğu tutmaya veya başkasına vermeye karar verme; evlenip evlenmemeye karar verme. Bu eğitim gebelik, çocuk sahibi olma, gebelikten korunma yöntemleri ve cinsel ilişkiyle geçen hastalıklar konusunda da bilgi vermeyi amaçlar.

Bu tür bir şema kullanılmasının en önemli yararlarından birisi gençlerin, insan ilişkilerinin üzerinde düşünülmesi gereken bir şey olduğunu, ahlâki kurallar içerdiğini ve cinsel ilişki kurma veya kurmama kararının ahlâki bir ikilem içerdiğini anlamalarıdır. Bir karar verilirken gözönüne alınması gereken iki nokta vardır: Sözkonusu karar ne tür sorumluluklar getirmektedir ve kişisel özgürlüğün sınırları nedir? Yani cinsel eğitim cinselliğin içerdiği kişilerarası ilişkileri, kişisel özgürlükleri ve karşılıklı sorumlulukları da içermelidir.

Gençlerin çok farklı cinsel ilişki kurma nedenleri olabilir. Erkeklerin çoğu için ilk cinsel ilişkileri sosyal prestij kazanmaya ve benlik kavramlarını geliştirmeye yönelik bir eylem, erkeklığe geçiş için önemli bir dönem noktasıdır. Kızların ise bu konuda daha karmaşık duygular yaşadıkları, daha sıklıkla korktukları, endişelendikleri, utandıkları, üzüldükleri, kendilerini kullanılmış hissettikleri belirtilmektedir.

Bu noktada gencin cinsel ilişki konusundaki kararını dayandırabileceği bir felsefeye gereksinimi vardır. Gençler, ne zaman, nasıl ve kiminle ilişki kuracakları konusunda kendi kararlarını vermelerini sağlayacak prensipler oluşturabilmelidirler.

Böylece verdikleri kararı savunabilir ve sorumluluğunu alabilirler.

Sonuç olarak genç kendi yolunu; yeterli bilgi olarak, danışmanlardan destek alarak ve duygularını keşfederek çizebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DÜŞÜNCE GELİŞİMİ

Düşünce süreci iki düzeyde ele alınabilir. İlk yol düşüncenin sonuçlarına eğilmektir. Psikometrik yaklaşım adı verilen bu yaklaşımda gencin zekâ testlerine yanıt vermedeki hızı, cevapların doğruluğu ve etkinlik önem kazanır. Bilişsel gelişmeyi ele alan yaklaşım ise düşünme biçimi ile ilgilenir. Burada bilginin işlenme biçimi önem kazanır. Bu bölümde psikometrik yaklaşım, bilişsel yaklaşım ve bu yaklaşımların gencin düşüncesini ele alış biçimi incelenecektir.

Zekâ - Zekâ genel olarak kişinin yeni bilgiyi alabilme ve daha önce öğrendiklerini kullanarak karşısına çıkan yeni problemleri çözebilme becerisi olarak tanımlanabilir.

Zekâ sözcüğü gerçekte iki ayrı kavramı içerir. İlk kişinin zekâ kapasitesi, ikincisi ölçülebilir becerisidir. Zekâ kapasitesi gencin zeki olmak için varolan potansiyelidir. Bu potansiyel genetik olarak belirlenir. Yani kalıtım bireyin zekâsının en yüksek gelişim düzeyinin ne olacağını belirler. Çevresel faktörler, örneğin hastalıklar, beyin hasarları, öğrenme olanaklarının yetersizliği gencin bu potansiyelini tümüyle kullanmasını engelleyebilir. Zekâ kapasitesinin gerçek davranışa yansıyan bölümü

ise gencin becerisini oluşturur. Gencin zekâ testlerindeki başarısı zekâ kapasitesi hakkında fikir verir, ancak kapasitesini kullanmadaki becerisini ölçer. Sonuçlar açısından ele alındığında ise bu ayrımın teorik bir ayrım olduğunu, kapasitenin ve becerinin birbirinden ayırılmasının mümkün olmadığını unutmamak gerekir.

Zekâ testi kavramı ilk kez 1904'de Alfred Binet tarafından geliştirilmiştir. Bunu yaparken Binet'in amacı varolan Fransız eğitim sisteminde hangi öğrencilerin daha başarılı, hangilerinin başarısız olacağını saptamaktı. Yani zekâ testlerinin çıkış noktası okul başarısını önceden tahmine yarayacak bir araç geliştirme gereksinimidir.

Daha sonra yapılan araştırmalar zekâ testlerinin kişinin varolan eğitim sistemi içerisindeki okul başarısını oldukça doğru biçimde öngörmeye yardımcı olduğunu göstermiştir. Ancak birçok faktör bu testlerde yanlış sonuçlar alınmasına da yolaçar. Örneğin gencin huzursuz, korkulu, yorgun, aç veya test verildiği sırada psikolojik olarak rahatsız olması kapasitesini yeterince kullanamamasına neden olabilir. Ayrıca, ölçülen becerileri yeterince öğrenme olanağının olmamış olması da test başarısızlığına neden olabilir. Olanakların yetersizliği yüzünden testte düşük puan alan kişi o sırada okulda başarısız olabilir, ancak becerilerini geliştirme olanaklarına kavuştuğunda ilerdeki okul başarısı artabilir. Yapılan araştırmalar, çevrede daha fazla uyaran yani eğitim açısından daha fazla olanak bulunduğu, bu durumun zekâsı zaten yüksek düzeyde bulunanların test başarısında değişiklik yaratmadığını, ancak zekâyı geliştirmeye yönelik uyaran artı-

şının test başarısı düşük olan grubun zekâ düzeyinde belirgin yükselme sağladığını göstermiştir.

Kişinin belli bir zekâ kapasitesi olduğu ve bu kapasitenin çevre etkileriyle şekillendiğini kabul eden görüşe göre, kişi zekâ kapasitesini çevreye uymak ve karşısına çıkan problemleri çözmek üzere kullanır. Karşılaştığı öğrenme deneyimleri ve problemler ise çevresel olarak belirlenir. Genç, yaşı ilerledikçe değişik öğrenme olanakları ile karşılaşır ve daha gelişkin zihinsel eylemler kullanabilir hale gelir. Zekâ kavramını oluşturan beceriler genel olarak şunlardır: hatırlama, anlama, yaratma, problem çözme ve değerlendirme, bir yargıya varma. Zekânın bu biçimde birçok bileşenden oluştuğunun gözönünde tutulması, hem gencin kendini değerlendirmesini hem de çevrenin yaklaşımını etkiler. Bu bakış açısı kişinin daha yetenekli veya daha beceriksiz olduğu çeşitli alanlar olabileceğini kabul eder. Gencin bu şekilde bazı yönlerden daha güçlü olduğu gibi bazı alanlarda zayıf olabileceğini kabul etmek, özellikle öğretmenler ve ebeveynlerin tutumları açısından büyük önem taşır. Böyle bir yaklaşım hangi alanlar üzerinde daha yoğun çalışılabileceği, gencin hangi alanlarda gelişebileceğinin ipuçlarının yakalanmasını sağlar.

Bilişsel Gelişme - Bireylerin bilgi edinme ve kullanma biçiminin gelişmesine bilişsel gelişme adı verilir. Ergenlik dönemi, bilişsel gelişim açısından çok büyük önem taşır, çünkü kişinin erişkin düşüncesine özgü bilişsel yetileri kazandığı dönemdir. Bilişsel yetiler ise yaşam boyunca yalnızca bilimsel konularda değil, psikolojik ve sosyal konularda da

bireyin akıl yürütmesini sağlayan araçlardır.

Çocuklukta somut düşünce hakimdir. Bu düşünce biçimi çocuğun çevresini o anda varolan biçimde değerlendirmesi için yeterli olmakla birlikte, gelecek için yeterli esneklikte planlar yapmasına uygun değildir. Erişkinlerin bakımı altında olan bir çocuk için yeterli olan bu düşünce biçimi, giderek bağımsızlık kazanan genç için yeterli olmaz.

Çocuk ve gençlerde düşüncenin gelişimi epistemiyolog Jean Piaget (1896-1980) tarafından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bilişsel gelişimle ilgili bilgiler büyük ölçüde Piaget'nin teorisine dayanır. Bu teoriye göre çocuğun somut düşüncesi ergenlik döneminde değişir ve formal operasyonel düşünce gelişir. Formal düşünce çocuklukta somut düşünceden farklı olarak soyuttur. Yalnızca varolan şeyleri tanımlamaya değil, olayların nedenlerini araştırmaya yönelik düşünce biçimidir. Bu tür düşüncede varsayımlara dayalı olasılıklar mantık yoluyla analiz edilir ve eyleme geçmeden önce çıkarımlar yapılır. Problemler çözülürken deneme yanılma yöntemi yerine sistematik bir yaklaşım uygulanır. Yalnızca yeterli nedenler değil, gerekli nedenler de gözden geçirilir.

Formal operasyonel düşünce bazı alt bileşenlerden oluşur:

1. Basit soyutlamalar: Bir kavram konusunda fikir oluşturabilme yetisidir. Bu kavramlar sorumluluk, adalet, doğruluk, dürüstlük, insanseverlik gibi çok çeşitli olabilir. Bu becerinin gelişimiyle politik düşünce, insan ilişkileri üzerinde düşünme ve kişisel kimlik gibi konular düşünce içerisinde değerlendirilir. Örneğin 12 yaş öncesi hukuk kavramı

yalnızca belli suçlar ve cezalar çerçevesinde anlaşılabilir ve değerlendirilebilirken, 16 yaş civarında hukukun amacı 'özgürlük', 'özgürlüğün sınırları' gibi terimler çerçevesinde, somut örneklere gerek olmaksızın soyut düzeyde tartışılabilir.

2. Varsayımlar çerçevesinde düşünme: Olguları açıklamak için birbirinden farklı varsayımlar kurabilme ve problemlerin çözümünü düşüncede ele alabilme becerisidir. Bu beceri olguların nedenleri hakkında düşünme ve alternatif çözümleri karşılaştırabilme yetisi sağlar.

3. Yansımali düşünce: Kişinin kendi düşünce süreçleri konusunda düşünmesi ve bu süreçleri değerlendirebilmesidir. Böylece farklı görüş açılarının güçlülükleri ve zayıflıkları karşılaştırılabilir. Örneğin bir tartışmada genç gerektiğinde, tartışmanın her iki tarafında da yer alabilir ve birbirine zıt görüşleri aynı anda savunabilir.

4. Önermeler arası düşünme: Çocuklar tek bir önermenin doğru olup olmadığını test etme becerisine sahipken, genç önermeleri birbirine bağlayan mantığın doğruluğunu test edebilme becerisi kazanır. Gençler ve erişkinler somut deliller olmaksızın bir önermenin doğru olup olmadığı konusunda mantık yürütebilirler.

Özetlenecek olursa, düşüncedeki bu değişimin ortaya çıkardığı sonuç gencin çıplak gerçeklikten uzaklaşması, olguların ötesinde olasılıkları da değerlendirebilir duruma gelmesidir. Artık yalnızca görünen gerçekliğe bağlı değildir. Alternatif açıklamalar veya daha etkin alternatifler üzerinde düşünebilmektedir. Bu düşünce biçimi gence gözle görünen somut gerçekliğin ötesinde bir kavrayış sağlar.

Dünyanın başka türlü nasıl olabileceği üzerinde düşünemeye başlamasıyla birlikte genç, neden başka türlü olmadığı sorusunu da sorar. Genç, yaşamın her alanındaki çeşitli olasılıkları farkeder ve soruşturur.

Genç, bu yeni akıl yürütme becerisini kullanarak, kuralları genel ahlâk değerlerini sorgulamaya başladığında, genellikle aileler bundan endişe duyar ve bu yüzden büyük tartışmalar çıkabilir. Yeni gelişen bu beceriler gençlerin erişkinlerle, onların terimleriyle tartışabilir duruma gelmesini sağlar. Kanunlar ve kuralların ardındaki prensipleri anlamaya başlarlar, başkalarının güdülerinden ve algılarından haberdar olurlar ve kendilerini başkalarıyla kıyaslayabilirler. Bu düşünce biçimi filozofik düşünceyi olanaklı kılar. Bazı gençler yazarak veya tartışarak bu yeni becerilerini geliştirmeye yönelirler. Kendileri, dünya, varoluşun nedenleri gibi konularda düşünmeye başlarlar. Bu düşünce biçiminin denenmesi bazen varoluşsal şüphelere, politik sorulara, ahlâk üzerinde akıl yürütmelere, sonuçta da ebeveyn ve öğretmenlerle bitmeyen tartışmalara yolaçar. Ebeveynler bu durumla başetmede daha önceden uygulayageldikleri yöntemlerin yetersiz kaldığını farkederler. Genç kuralları sorgulamaya, bu kurallar ardındaki prensiplerin mantığını tartışmaya başlar. Ayrıca ideal ebeveynin nasıl olması gerektiği konusunda da akıl yürütmeye ve karşılaştırmalar yapmaya başlar ki, bu da ebeveyn genç arasındaki ilişkileri daha da gerginleştirir. Kurgusal ve genellikle de ideal ahlâki, dini, politik, eğitimsel sistemler düşünen genç bu yüzden varolan sistemleri kötü ve yetersiz bulur, bu yüzden de on-

lara karşı saldırgan ve tahammülsüz olabilir. Yanlışlıkları gördükleri halde düzeltmedikleri için erişkin dünyasını ikiyüzlülükle suçlar. İdealler varolan gerçeklikle karşılaştırıldığında hayal kırıklıkları yaşanır.

Gençlik dönemindeki bu düşünme biçiminin erişkin düşüncesinden farkı tam olarak ortaya konamamıştır. Ergenlerin davranışlarındaki benmerkezciliğin erişkinlikteki deneyimlerle değişikliğe uğraması sonucu genç insanın erişkin düşünce biçimine ulaştığı ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre formal operasyonel düşünce, gencin başka insanların nasıl düşündüğü konusunda düşünmesini sağlar, ancak başlangıçta genç, kendi düşüncelerini başkalarınınkiyle karıştırabilir ve kendi düşünsel aşırı uğraşlarını başkalarına atfedebilir. Gençlerde benmerkezcilikten kaynaklanan iki inancın çok yaygın olduğu ileri sürülmüştür. Bunlardan ilkinе "hayali seyirciler" adı verilebilir. Bu inanca göre genç tüm gözlerin onun davranışlarını, fiziksel görünümünü veya diğer tavırlarını izlediğine inanır. Herkesin gözünün üzerinde olduğu inancı bazı gençler için huzursuzluk yaratır, normal davranışlarını engeller, bazıları da herkesin kendilerini izlediğini düşünerek kendilerini kahraman gibi hissederek ve abartılı davranışlar içine girerler. İkinci inanç biçimi ise "kişisel masal" adını alır. Genç, kendi ölümsüzlüğü, eşsiz bir insan olduğu veya çok özel bir konuda herkesten farklı olduğuna dair inançlar besleyebilir. Kendisinin farklı olduğunu düşünen inancına dayanarak tehlikelere atılabilir. Genellikle bu iki inanç biçimi 16 yaş civarında ortadan kaybolur, ancak bazı kişilerde devam eder. Ak-

ranlarla ilişkiler ve tartışmalar, gencin kendisini başkalarının gözünde daha iyi değerlendirmesi, kendi düşünceleri ile başkalarınıninkileri karşılaştırma olanağı bulması açısından yararlı olur.

Gencin düşüncesinin olgunlaşması ve erişkin biçimini alması için ideal kavramları anlayabilmesi, ancak pratik ve erişilebilir olandan mutluluk duyabilmesi, bunun için de ideallerini gerçeklikle karşılaştırma olanağı bulması gerekir.

Yapılan deneyler formal operasyonel düşüncenin kronolojik yaşla ilgisi olmadığını, erişkinlerin büyük bölümünün bu tür düşüncüyü tam olarak kullanma aşamasına geçemediğini göstermektedir. Genel olarak düşünce gelişiminin yirmi beş yaş civarında en yüksek düzeye ulaştığı bildirilmiştir. Eğitimin düşünce gelişimine katkısı ise kesin olarak ortaya konmuş değildir.

Yaratıcılık - Yaratıcılık, deneyim ürünlerini olağandışı duyarlılık ve kendiliğindenlikle yeni bir biçimde birleştirme yetisidir. Bilinçdışının bilince ulaşması ve bilinçli karar verme sürecini etkilemesinin, yaratıcılığın mekanizmasını oluşturduğu öne sürülmüştür.

Yaratıcılık kavramının kullanımı farklı anlamlar içermektedir. İki tip yaratıcılık olduğu ileri sürülmüştür: Özel yetenekler ve kişinin kendini gerçekleştirmesine yönelik yaratıcılık. Özel yaratıcılık yeteneğinin sanatçılar, bilimadamları gibi yaratıcı, özgün ürünler verdiği herkesçe kabul edilen kişilerde varolduğu söylenebilir. Sanattaki yaratıcılığın tüm insanların dünyasına renk kattığını hepimiz biliyoruz. Kendini gerçekleştirme ise kişinin yapıcı

ve eşsiz bir birey olarak kendi potansiyelini farketmesi, kendine özgü, içinden geldiği gibi ve istekli bir biçimde bir şeyler yapabilmesi, potansiyelini en özgün biçimde kullanabilmesidir. Kişi hayal gücünü kullanarak yeni ve değişik yanıtlar üretebilir. Bu da insanın iç dünyasının bilemediğimiz güzel yanlarının ortaya çıkması demektir ki, böylece insan yaşarken daha mutlu ve coşkulu olur. Sanattaki yaratıcılığın dünyamızı zenginleştirdiği biçimde kişi kendi dünyasını zenginleştirebilir.

Varolan eğitim sisteminin bireylerin yaratıcılığını büyük ölçüde kısıtladığını, çocuklarda varolan yeni ve kendine özgü yanıtlar üretme yetisinin eğitim süreci ilerledikçe giderek yokolduğunu görüyoruz. Eğitim sistemimiz bireylerin bu yönünü desteklemek yerine, beklenen ve bilinen yanıt ve tepkileri vermeyi başarının göstergesi olarak kabul etmektedir. Gençlerden belirli davranışların beklenmesi, başarısız girişimlerin yargılanması ve aşağılanması sonucu genç, yeni şeyler deneme korkusu ve isteksizliği duyabilir. Bu ise yaratıcılığın giderek körelmesine yolaçar.

Yapılan araştırmalar yaratıcı gençlerin bireysellik duygusunun daha gelişkin olduğunu, daha açık, bağımsız, belirsizliğe dayanıklı, riskleri göze alabilen, kendi iç dünyasından daha fazla haberdar kişiler olduklarını ve daha olumlu bir benlik imajına sahip olduklarını göstermiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM GENÇLER VE AİLELER

Genç bağımlı ve çocuksu olmaktan özgür bir erişkin olmaya doğru geçiş yaparken, sosyalleşme süreci büyük oranda içinde yaşadığı ailenin yapısına bağlı olarak yönelir. Bu yüzden ailelerin çocuk yetiştirme yöntemlerinin bu süreç açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Aile bugün en önemli işlevi üreme ve çocuk yetiştirme olarak görülen bir kurumdur. Ayrıca ekonomik işlevleri de vardır. Üyelerinin yaşamını sürdürmesine yönelik gereksinimleri karşılması gerekir. Çocukların büyütülmesi ve topluma kazandırılması aileden beklenir. Farklı kültürlerde farklı özellikler taşımakla birlikte aileyi genel olarak şöyle tanımlayabiliriz: Üyeleri birbirine kan bağı, evlilik veya evlat edinme yoluyla bağlı bir sosyal kurumdur. Küçükleri toplumdaki rollerine hazırlamak işlevlerinden birisidir. Diğer işlevleri erişkinlerin cinsel, sosyal ve ekonomik gereksinimlerini karşılamaktır.

Ailelerin yaşam süreci ele alınacak olursa, gençlik çağında çocukları olan ailelerin bu dönemde değişen duruma uygun yeni düzenlemeler yapması gerektiği söylenebilir. Çocuklar büyüdükçe ebeveyn rolleri de değişikliğe uğramalıdır. Çocuk gençlik dönemine geldiğinde ebeveynlerin yavaş yavaş çocuk-

ları üstündeki kontrollerini azaltmaları ve çocuğun ihtiyaç duyduğu özerkliği hazır olduğu ölçüde ona bırakmaları gerekir. Bu ise çok duyarlı ve iyi düşünülerek yapılması gereken bir iştir. Aynı dönemde ebeveynler de çocuklarının birkaç yıl içinde yanlarından ayrılmasına kendilerini hazırlamaya başlarlar. Yani ergenliğin başlaması, yalnızca genci değil, tüm aile sistemini etkiler ve değişiklikler gerektirir.

Genel doğruları kendi çocuğunun özelliklerine uygun biçimde değiştirerek uygulayabilme becerisi ve esneklik ebeveynlerin sahip olması gereken niteliklerdir. Bazen bir çocuk için uygun olan çocuk yetiştirme teknikleri ve yöntemleri bir başkasına uygun olmayabilir. Aile çocuğun gelişimini ve sosyalleşmesini etkileyen en önemli faktördür, ancak tek faktör değildir. Gençlerin nasıl insanlar olacağını yalnızca ebeveyn tutumları belirlemez. Çocuklarına en düşkün, akıllı, ilgili ebeveynlerin çocukları her zaman akıllı, düşünceli, yetkin bireyler haline gelmediği gibi ebeveynlerinin ihmâl ettiği, kötü davrandığı çocuklar da mutlaka sosyal açıdan yetersiz, kötü insanlar olmazlar. Akranlar, içinde yaşadığı toplum ve bireyin doğuştan getirdiği özellikler de gelişimi ve sosyalleşmesinde önemli rol oynarlar. Bu nedenle genç ve aile ilişkisini ele alırken unutulmaması gereken iki nokta vardır: Belirli bir çocuk yetiştirme yönteminin başarısı kısmen ailenin içinde bulunduğu toplumun değerler sistemi ve beklentilerine, kısmen de gencin bireysel özelliklerine bağlıdır. Ebeveynlerin uygulamaları ve gencin ilerde nasıl bir insan olacağı arasında ise birebir ilişki yoktur. Ebeveynlerin yapabileceği en iyi şey inandıkları

rı doğrularını uygularken, gencin tutumlarında değişiklik gerektiğini düşündüren sinyallerine duyarlı olmalarıdır.

Ebeveyn tutumları ve bu tutumların gencin kişilik yapısının gelişimine etkilerini konu alan birçok görüş ileri sürülmüştür. Ancak görüşlerin aile ilişkilerindeki çok boyutlu çeşitliliği tümüyle kapsamayı ve açıklaması mümkün değildir. Aşağıda bu görüşlerden birisi örnek olarak özetlenmiştir. Ancak bu örnekteki tiplerin uç noktalardan oluştuğu, bu noktaların oluşturduğu geniş yelpaze ele alınacak olursa ailelerin genelde bu noktalar arasında yer alacak yapılar gösterdiğini unutmamak gerekir.

Bu görüş iki temel nokta çerçevesinde ebeveyn-çocuk ilişkisini ele almaktadır: Kontrol ya da otorite boyutu ve kalite ya da şefkat boyutu. Bu iki boyut çerçevesinde dört tür çocuk yetiştirme biçimi tanımlanmıştır:

Baskıcı ebeveynler: Sürekli reddedici ve aynı zamanda kısıtlayıcıdırlar. Çocuklarının uymalarını bekledikleri katı standartları vardır. Koydukları kuralların nedenlerini gencin soruşturması söz konusu değildir. Çocukların ebeveynlerin kurallarına kayıtsız şartsız uyması beklenir. Kurallar bozulduğunda sert cezalar uygulanır. Bu tür evlerde sevgi ve şefkat duruma göre değişir ve gencin davranışına bağlıdır. Kendini kabul ettirmek için ebeveynlerin beklentilerine uygun davranmak zorundadır. Hiçbir zaman gencin sözü dinlenmez ve bağımsız bireyler olarak görülmezler. Bu tür ailelerde yetişmiş çocuklar "gelenekçiler" olarak adlandırılmaktadır. Ebeveynlerinin görüş ve değerlerini sorgulama-

dan benimserler. Katı ve tutucu bireyler olurlar. Ebeveynlerinin beklentilerine uygun davranarak kendilerini kabul ettirmeye koşullanmış olduklarından, birçok önemli sosyal konumda oldukça başarılı olurlar. Ancak yaşamdan zevk almayı pek beceremedikleri gibi, duygusal olarak yakın ilişkilerden kaçınma eğilimindedirler.

Aşırı izin verici ebeveynler: Çocuğun isteklerini her şeyden üstün tutarlar. Pek az şey isterler: kendilerini çocuğun durumunu ve geleceğini paylaşmaktan sorumlu görmez, davranışlarını çocuğun anlık isteklerine göre düzenlerler. Disiplin, uygulanırsa bile genellikle yerinde değildir ve ancak çocuk bu, ebeveynlerin bile kaldıramayacağı şeyler yaptığında gündeme gelir. Tek ilgilendikleri şey çocuklarının kendilerini sevmesi ve mutlu olmasıdır. Bu tür ebeveynlerin çocuklarının benlik saygısının düşük olduğu ve kendilerine yeterli olmadıkları ileri sürülmektedir. Ayrıca benmerkezli, dikkat çekmeye çalışan, arkadaşlık ve işbirliği kuramayan bireyler oldukları izlenmiştir. Aşırı izin verici evlerde yetişen gençler genellikle nerede duracaklarını bilemeyen, kendilerini güvensiz hissedilen kişiler olurlar.

İhmalci - tutarsız ebeveynler: Bu tür evlerde pek az belirlenmiş kural vardır; varolan kurallar da ebeveynin duygusal durumuna göre uygulanır veya uygulanmaz. Bu evlerdeki gençler bazen sevilir, bazen yok sayılırlar bazen de aşağılanırlar ve reddedilirler. Genellikle haksız biçimde davranılırlar ve ebeveynlerce suçlanırlar. Sonuçta kendileri de toplumu suçlayan ve öfkelerini antisosyal davranışlarla dışavuran bireyler olurlar. Bu kişilerin uygun sosyal davranışları ve dürtülerini kontrol etmeyi öğren-

memiş gençler olduğu ileri sürülmektedir.

Yönlendirici ebeveynler: Bu ebeveynler disiplini esnek bir biçimde kullanan ve çocuğa karşı şefkatleri değişmez biçimde süren kişilerdir. Disiplin ve şefkat çocuğun değişimi ve gelişimiyle uygunluk içindedir. Kendi güçlerini hissettirir ve çocuğun davranışına sınırlar koyarlar, ancak bu sınırlar içinde çocuğa özgürlük tanımayı ihmal etmezler. Uygun biçimde kontrol ederek çocuğun kendini kontrol etme duygusu geliştirmesine yardımcı olurlar. Çocuğun yaşı büyüdükçe yakın ve kabul edici davranmayı sürdürür, ancak özerkliğini desteklemekten de kaçınmazlar. Gençlere karşı çıkma, kendi davranışlarının sorumluluğunu alma ve kararlar verme olanağı tanırılar. Bu evlerde yetişen çocuklar koşulsuz sevgi görür. Oldukları gibi kabul edilirler. Ceza, çocuğa ne için cezalandığı ve nasıl kaçınacağı açıklanarak verilir. Cezalandırılan kişi değil, davranışlardır. Çocuklar yalnızca ne yapmaları gerektiğini değil, bazı şeyleri neden yapmaları gerektiğini de bilirler. Sevgi ve kabul görme duygusu karşılıksız olarak verilir ve ceza olarak geri alınmaz. Böyle yetişmiş gençlerin sosyal açıdan başarılı, kendini yöneten, aktif, inisiyatif sahibi, kendine güvenli ve sorumluluk sahibi oldukları ileri sürülmektedir.

Gençler önce kendilerini ispatlamak ya da mü-kemmelleşen bireyler olmak zorunda kalmadan, ebeveynleri tarafından koşulsuz olarak sevmek ve kabul görmek istemektedirler. Sürekli eleştirildiklerinde zor durumda hissettiklerini söylemekte, ebeveynlerinin kendilerini dinlemesi ve anlamasını beklemektedirler. Gençlere göre onlara ilgi göste-

ren, gereğinde yardım etmeye ve desteklemeye hazır ebeveynler, sevildikleri ve korundukları duygusu yaratmaktadır.

Gençler, kimlik kazanma ve bağımsız bireyler olma sürecine girdiklerinde, ebeveynlerine daha az bağımlı olma, kendi kararlarını kendileri verebilmek gereksinimi duyarlar. Gencin aile dışında bir kimlik sahibi olma çabası, ailenin bu döneme kadar oluşmuş yapısında değişiklik gerektirir. Eğer genç, bağımsız bir birey olmaya çabalarken başkaldırıcı, aşırı duygusal ya da aşırı eleştirici bir hale gelirse, aile oldukça zor bir dönem yaşar. Ebeveyn, gencin ayrı bir birey olma çabasını anlar ve kontrolü bir miktar azaltabilirse, daha olgun bir ebeveyn - çocuk ilişkisi kurulabilir. Bu süreç aile yapısını zorlarsa da, her zaman çatışma çıkması gerekmez.

Gencin özerklik çabaları üç alanda gelişir: a) Davranışlarda özerklik: Gencin ev dışındaki etkinlikleri arttıkça davranışlarında daha özgür olma isteği artar. Bu etkinliklerin bazıları ebeveynlerce kabul edilmediğinde çatışmalar çıkabilir. Akranlara daha fazla vakit ayrılması ebeveynleriyle birlikte geçirdiği sürenin azalmasına neden olur. Gençlerin davranışlarında özgür olmak isteği özellikle kız-erkek arkadaşlığı, arkadaş seçimi, iş seçimi, para kullanımı gibi alanlarda belirgindir. Özellikle ergenliğin erken dönemlerinde ailedeki iletişime daha fazla katılmaları, tartışmalarda daha çok söz hakkı istemeleri, daha çok konuşup başkalarının sözünü kesmeleri ebeveynler için ailede değişiklikler gerektiği yönünde önemli bir uyarı olmalıdır. Ebeveynler, özellikle babalar, gencin bu değişikliğine esneklik gösteremezse çatışma zemini oluşur.

b) Duygusal açıdan özerklik kazanma: Duygusal özerklik gencin ebeveynlerine karşı olan güçlü duygusal bağlarını azaltma veya değiştirme gereksinimi anlamına gelir. Ancak bu, ailenin duygusal desteğinin reddi demek değildir. Ebeveynlerle ilişkinin kesilmesi ya da azalmasından değil, yeni bir ilişki biçiminin gelişiminden sözedilmektedir ki, bu ilişki biçimi daha çok erişkinler arasındaki yakın ilişki biçimlerine benzer özellikler taşır.

Duygusal özerklik kazanmak genellikle davranışlar konusunda özerklik kazanmaktan daha güçlü bir süreçtir. Bazı gençler için ebeveynlerle olan bağlar hiçbir zaman değişime uğramaz. Bu durumun birçok nedeni olabilir ve bu nedenler ebeveynlerden ya da çocuklardan kaynaklanabilir. Örneğin ebeveynin çocuğunun uzaklaşmasına aşırı hassasiyeti, ya da çocuğun duygusal ya da fiziksel rahatsızlıklar nedeniyle ebeveynlere olan gereksiniminin sürmesi; sıklıkla da her iki faktörün karşılıklı etkileşimi bu süreci engeller. Bu sürecin gecikmesi ya da engellenmesinde kültürel yapının da etkisi olabilir. Ayrıca cinsiyet farklarından da etkilenir.

c) Değer sistemlerinde özerklik: Birey kendi değerler sistemini oluşturmaya ergenlik döneminde başlar; ancak bu değerler sisteminin yerine oturması genç erişkinlikte, bireyin kendi ailesi ve ilişkileriyle ilgili kararlar almaya başlamasıyla, meslekî amaçların belirginleşmesiyle olur.

Özerk olmanın aileyle bağları kesmek anlamına gelmediğini unutmamak gerekir. Özerklik kazanılması süreci, yavaş yavaş karşılıklı uyumla gelişir ve yeni bir ilişki biçimi oluşturuluncaya kadar sürer. Bazı ebeveynler gencin ilgisi ve sevgisinin baş-

kalarına yönelmesinden dolayı kendilerini reddedilmiş hissederler ve kırgınlık yaşarlar. Bu nedenle gençten uzaklaşırlar, bu da ebeveynin gence gereksinim duyduğu desteği verememesine neden olur. Oysa gençler akranlarıyla daha fazla birlikte oldukça düşünsel veya duygusal olarak kendi başlarına halledemeyecekleri durumlarla karşılaşabilirler. Böyle zamanlarda ebeveynler gencin bu yaşantıları anlamlandırmasına yardımcı olabilir. Ebeveynin yaşantısını anlamasına yardımcı olması, hatta sınırlar koyması genç için güven vericidir. Ebeveynlerin gençleri ne kadar kontrol edecekleri ve ne kadar özgürlük tanıyacakları sorularına verilmiş kesin yanıtlar yoktur. Ebeveynlerin bu konudaki tutumlarını gencin gelişimine uygun, esnek bir biçimde belirlemeleri gereklidir.

Bugün tüm dünyada çocukların ve gençlerin hakları üzerinde durulmaktadır. Ancak çocuk haklarından söz edilirken ebeveyn haklarının unutulduğu konusu giderek daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Gençlerin hakları üzerinde durulurken, tüm zorunlulukların ebeveynlere yüklendiğine, ancak haklarından sözedilmediğine dikkat çekilmekte, bu tutumun çocuk ve gençlerde aşırı benmerkezli düşünce ve davranışlara neden olabileceği ileri sürülmektedir. Ekonomik ve sosyal açıdan hâlâ ebeveynlere bağımlı gençlerin tamamen özgür olmasının uygun olup olmayacağı tartışma konusudur.

Kardeşlerle ilişkiler de bu dönemde değişikliğe uğrar. Yapılan bir araştırmaya göre bu dönemde gençlerin üçte ikisi kendilerini kardeşlerine yakın hissettiklerini bildirmişlerdir. Gençler kendilerin-

den büyük kardeşlerini, özellikle de aynı cinsten olanları model alır veya sırdaşları olarak görürler. Büyük küçüğün arkadaş seçimini etkileyebilir. Ebeveynlerin sevgisini daha fazla kazanmak ya da daha fazla ilgisini çekmek kardeşler arasında genellikle bir rekabet alanıdır. Ebeveynlerin kardeşleri açıkça birbiriyle kıyasladığı veya birine daha fazla sevgi ve yakınlık gösterdiği durumlarda rekabet daha da belirginleşir ve kardeşler arasında çatışmalara yolaçabilir.

Günümüzde boşanmaların artması tek ebeveynli ailelerdeki gençlerin psikolojik yapılarıyla ilgili tartışmaların önem kazanmasına yolaçmıştır. Ebeveynlerden birinin ölüm ya da boşanma ile kaybının gencin psikolojik yapısı üzerindeki etkileri konusunda birçok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmalar özellikle ilk on yaş döneminde ebeveyn kaybı olan kişilerin psikiyatrik rahatsızlıklara daha fazla yatkınlık gösterdiğini bildirmektedir. Ancak ebeveynin ölümü ya da anne babanın ayrılmasının kendi başına bir risk faktörü olduğu gösterilememiştir. Bugün kabul edilen görüşlere göre kayıp, ailede süregelen sorunlara, aile ilişkilerinin ileri derecede bozulmasına, ağır maddi sorunlara yolaçtığında bu olayların ileri yaşlarda psikolojik sorunlar yaratması olasılığı artmaktadır. Yeterli maddi ve sosyal destek ve aile ilişkilerinin yeni baştan uygun biçimde düzenlenmesi bu risk faktörlerini ortadan kaldırabilir. Sağlıklı gençler üzerinde yaptığımız araştırmamızın sonuçlarına göre, ebeveyn kaybı olan ve olmayan gençler arasında benlik imajı yönünden anlamlı farklılık bulunmadığı görülmüştür.

Aile ile ilgili bölümün sonunda şu vurgulanabi-

lir: ergenlik dönemi genç için olduğu kadar ailesi için de değişiklikler getiren bir dönemdir. Bu dönemde gencin bazen zorluklar yaşayarak bunlarla başetmeyi öğrenmesi, kendi seçimlerini yapabilir hale gelmek için başarısızlıklar yaşaması ve sonuçlardan dersler alması gerekir. Ailenin bazen çocuğunun sıkıntıları yaşamasına müdahale etmeden katlanabilmesi de gerekecektir. Bu ise ebeveynlerden beklenen fedakârlıklar içerisinde belki en zoru- dur. Ancak ebeveyn çocuğunu sürekli koruyup, onun adına seçimler yapıp, sonra birden kendi haline bırakamaz. Bağımsızlık, sorumluluk ve kendini kontrol yavaş yavaş, deneyerek ve öğrenilerek gelişir ki, bunlar ebeveynlerin büyük çoğunluğunun çocuklarında görmek isteyeceği özelliklerdir.

Anne-babalara yapılacak önerilerde çok dikkatli olunmalıdır. Yanlış bir anlama her şeyi olumsuz etkileyebilir. Bizim önerilerimiz ise dönemle ilgili psikolojik bilgi almak ve içdünyamızın gösterdiği yoldan yürümeye çalışmaktır.

ALTINCI BÖLÜM OKUL VE İŞ SEÇİMİ

Ülkemizde ilkokul eğitimi zorunludur. Bu eğitim normalde on bir yaşında sona erer ve on iki yaşından itibaren eğitimin sürmesi kişinin isteğine ve ailenin koşullarına bağlıdır. Ergenlik döneminin başlangıcında gençlerin bir bölümü eğitimini sürdürürken, diğer bir bölümünün yaşamında önemli değişiklikler olur. Okuldan ayrılanların bir kısmı çalışma hayatına atılır, diğer bir bölümü, özellikle kızlar için, evde oturma dönemi başlar. Bunun sonucunda ortaya çıkan tabloya göre ise, ülkemizde 12-24 yaş arası gençlerin yüzde 50'den fazlasının okul dışında olduğu görülmektedir.

Bu dönemde okulu bırakmanın birçok nedeni vardır. Birçok genç ailenin ekonomik koşullarının yetersizliği nedeniyle eğitimlerini sürdürememektedir. Özellikle kırsal bölgede kızların okumasının gerekmediğine ilişkin görüşler, ailelerin kızlarını okula göndermemesine neden olmaktadır. Bir diğer neden ise küçük yerleşim bölgelerinde yeterli orta öğretim olanakları bulunmayışıdır.

Çevresel koşullara ek olarak gencin kişisel durumundan kaynaklanan nedenler de okulu bırakmasına neden olur. Kişisel nedenlerin en başında okul başarısızlığı gelir. Okul başarısızlığının nedenleri arasında zekâ düzeyinin düşüklüğü, ruhsal ra-

hatsızlıklar, kişilik özellikleri gibi faktörlere ek olarak kişinin verimli biçimde ders çalışmayı bilmemesi sayılabilir.

Ortaokulda başarısızlık nedeni olabilecek faktörler iki grupta toplanabilir: İlk grup ilkokulda farkedilmesi gereken, ancak çeşitli nedenlerle gözden kaçmış olanlardır. Bunlar:

1. Çevreye iyi uyum sayesinde farkedilmeyen zekâ geriliği,
2. Görme ya da işitme yetersizliği,
3. Desteklemeyen ya da eğitime karşı aile,
4. Süregen okul devamsızlığı,
5. Özgül öğrenme zorlukları,
6. Dikkat eksikliği ile birlikte hiperaktivite

Bu tür nedenler genelde ilkokuldan itibaren başarısızlık yaratırlar. Bu çocukların sorunları ortaokula başladıklarında derslerin güçleşmesiyle iyice belirginleşir. Bu gençler başarısızlıklarını gizlemek için bazen sınıf disiplinini bozma, verilen ödevleri inatçı biçimde yapmama gibi uyumsuz davranışlar sergileyebilirler.

Okul başarısı iyi olan öğrencide, başarının aniden düşmesi halinde ise farklı nedenler akla gelmelidir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Belli bir öğretmenle ilişkinin bozuk olması
2. Can sıkıntısı
3. Aile içindeki çatışmaların ya da arkadaş ilişkilerindeki sorunların genci aşırı biçimde etkilemesi
4. Depresyon
5. Aşırı yorgunluk
6. Ebeveyn isteklerine başkaldırı
7. Şizofreni

8. Farkedilmeyen madde kullanımı ve diğer fiziksel ve psikiyatrik bozukluklar.

Ülkemizde başarısızlık oranlarının ortaokullarda yüzde 35, liselerde yüzde 26 olduğu; liselerde sınıf geçenlerin üçte birinin Haziran, üçte ikisinin Eylül döneminde sınıf geçtikleri bildirilmiştir.

Eğitim, temel olarak kişileri ilerdeki mesleklerine hazırlamaya yönelik bir araçtır. Ancak bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de orta eğitimin genelde kişileri mesleğe hazırlamadığı bilinmektedir. Bazı meslek okulları dışında ortaokul ve lise eğitiminin neredeyse tek amacı öğrencileri üniversite sınavına hazırlamaktır. Bu durumun yolaçtığı sakıncalardan birisi öğrencilerin okudukları derslerin gerçek yaşamla bağlantısını kuramamalarıdır.

Altı yıl süren hazırlıktan sonra üniversiteye giriş, hayati önem taşıyan bir dönem haline gelmektedir. Bütün bu sürede tek amacı üniversiteye hazırlanmak olan genç, üniversite sınavını kazanamadığında bütün emeklerinin boşa gittiği düşüncesine kapılabilir. Ankara'da yaptığımız araştırmada bulduğumuz sonuçlardan birisi de gençlerin bu konudaki endişesini yansıtmaktadır. Öğrencilerde on yedi-on dokuz yaş grubu en fazla bocalama yaşayan grup olarak bulunmuştur. Okul başarısızlığı, özellikle de üniversite sınavını kazanamamak gençlerde kendine güven kaybı, sıkıntı, huzursuzluk yaratmaktadır. Genç bir yandan kendini başarısız hissetmekte, bir yandan da aldığı eğitimin bir işe yaramadığı düşüncesine kapılmaktadır. Bu duruma sıklıkla aile ve çevrenin beklentilerini yerine getirememiş olmanın yarattığı suçluluk duygusu eşlik etmektedir. İş bulamadıklarında ise gençlerde ümit-

sizlik ve depresyon ortaya çıktığı görülmüştür.

İster orta eğitime devam edip üniversiteye hazırlansın, isterse okulu bırakıp çalışmaya başlasın, iş seçimi ergenlik döneminde kişinin karşısına çıkan önemli sorulardan birisidir. Gençlik döneminin kişinin sosyal ve ekonomik bağımsızlığını kazanması ile sonlandığı kabul edilecek olursa, iş sahibi olmanın dönemin başlıca gelişimsel görevlerinden birisi olduğu ortaya çıkar.

Bireylerin iş seçimiyle karşı karşıya kalmadığı, babadan oğula aktarılan sınırlı sayıda işlerin olduğu, eğitimin aile yaşantısının bir parçası olarak sürdüğü geleneksel toplumdan farklı olarak daha fazla uzmanlaşma gerektiren teknoloji toplumunda iş seçimi, gençlerin çözmeleri gereken bir problemidir. Bu da gençlerin iş seçimini nasıl yapacakları konusunu gündeme getirmektedir.

İş seçimi ile ilgili olgunlaşmanın üç dönemde geliştiği söylenmektedir:

a) Erken ve orta çocuklukta hayal kurma dönemi yer alır. Çocuklar aktif ve heyecanlı işler seçmeyi isterler.

b) Ergenlik öncesi dönemde gencin kendi ilgileri ön plana çıkar. Ancak giderek ilgisini çeken bu tür işleri yapmaya kendi becerilerinin ne ölçüde uygun olduğunu tartmaya başlar. İlgilendiği işleri kendi gelişen değerler sistemiyle bütünleştirir.

c) Genç, on yedi-on sekiz yaşlarında gerçekçi seçimler yapma dönemine ulaşır. Bu dönemde yapacağı seçimler gencin geleceğini büyük ölçüde belirler. Kendi gereksinim ve ilgilerini, işle ilgili beklentilerini tekrar gözden geçirir, işin kendisine sağlayacağı olanaklarla karşılaştırır. Bu dönem kişinin

yirmi beş yaş civarında iş konusunda belli ölçüde kararlılığa ulaşması ile son bulur.

Bütün bu süreç boyunca gençlerin iş seçimi konusunda bilgilenmeleri gerekir. Çünkü genç ilgilediği işin neler gerektirdiğini, kendisine ne tür imkânlar sağlayacağını, o alanda iş bulunup bulunmayacağını bilemeyebilir. Yönlendirilmediğinde gencin ilgileri genellikle dağınık biçimde gelişir. Ebeveynlerin istekleri ve onlarla ilişkileri, arkadaşların etkisi ya da bazı işler konusunda tesadüfen bilgi sahibi olmak gibi gencin kendi becerilerinden bağımsız etkenler iş seçiminde rol oynar.

Eğitim süresince, toplumda varolan işleri bizzat kendileri deneyerek görme, bu konulardaki ilgi ve becerilerini tartma olanağı bulmaları gençlere çok yardımcı olacaktır. Bu tür çalışmalar hem gencin kendisini toplumun bir parçası gibi hissetmesini sağlayacak, hem de gençlerle erişkinler arasındaki iletişimi sağlamlaştıracaktır. Böylece gençler gelişen becerilerini gerçek dünyanın gerekleriyle karşılaştırma olanağı da bulacaklardır. Bunun için de gencin işleri bizzat yaşayarak öğrenmesi gerekir.

Varolan eğitim sisteminde ise iş seçimi ve okuldan işe geçiş çok farklı biçimde olmaktadır. Birbirinin devamı olması, hatta yaşam boyu içiçe sürmesi gereken eğitim ve çalışma, birbirinden kopuk olarak algılanmaktadır. Gün geçtikçe vasıfsız işçi kavramı ortadan kalkmaktadır, her tür iş için özel eğitim gereklidir. Çalışma ile eğitimin nasıl bütünleştirileceği konusu tüm dünyada tartışılmaktadır. Zorunlu eğitimin temel becerilerin aktarılmasına yönelik olması, kişilerin işe girdikten sonra da çalışanların niteliğinin yükseltilmesine yönelik eğitim

programlarına katılmaları önerilmektedir. Ülkemizde çıraklık eğitimi, meslek okullarının yaygınlaşması gibi adımlar, bu gereksinimler paralelinde gerçekleşen önemli gelişmelerdir.

Erken yaşlarda çalışmaya başladıklarında gençlerin uygun biçimde korunması gerektiği unutulmamalıdır. Vasıfsız işçi olarak işe başladığında gencin işle ilgili sorunları olabilir. Bu dönemde gençler genellikle dayanamadıklarında işi bırakma ya da disiplini bozdukları gerekçesiyle işten atılma nedeniyle sık iş değiştirir, bir işi öğrenme, bir alanda ilerleme olanağı bulamazlar. Yeni bir işe girdiklerinde genç işçilerin yeni teknik ve sosyal becerileri öğrenmeleri, yeni bir günlük yaşam planına uyum yapmaları için en az birkaç haftaya gereksinimleri olduğu unutulmamalıdır.

Genç yaşta çalışmaya başlamanın olumsuzlukları olduğu gibi olumlu yanları da vardır. Çalışan ve öğrenci ergenleri karşılaştıran çalışmamızda işçilerin en fazla sıkıntı yaşadığı yaş dönemi on dört yaş olarak bulunmuştur. Bu dönemden sonra benlik imajında düzenli olarak olumlu yönde bir gelişme olduğu izlenmiştir. Çalışan ergenler öğrencilere kıyasla genelde daha olumsuz benlik imajı sergilemekle birlikte, bunaltı düzeyi öğrencilerde daha yüksek bulunmuştur. Çalışan kızlar ise öğrenci kızlara oranla daha olumlu benlik imajı sergilemektedirler. Bütün bu karşılaştırmalar ise ergenlik döneminde çalışma ya da okumanın tek başına avantaj ya da dezavantaj gibi değerlendirilemeyeceğini, her iki grubun da zorlandığı dönemler olduğu gibi, farklı açılardan güçlülükler geliştirdikleri sonucunu doğurmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM GENÇLİK DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

Ergenlik döneminde fiziksel, bilişsel, sosyal ve psikolojik gelişim alanında yaşanan değişiklikler, bireyin erişkinler arasında yerini alan bir kişi olarak gelişimini sağlar. Bu alanlardaki gelişmelerin yetersiz olduğu durumlarda, ergenlik döneminde, psikolojik sorunlar ortaya çıkabilir.

Ergenlik döneminde ortaya çıkan psikolojik sorunların ilk grubunu ruhsal hastalıklar oluşturur. Genellikle yaşam boyu süren şizofreni, duygulanım bozuklukları, kişilik bozuklukları gibi ruhsal rahatsızlıkların ilk belirtileri ergenlik döneminde görülür. Anksiyete bozuklukları, fobiler, obsesif-kompulsif bozukluklar da ilk belirtilerini erken ergenlik döneminde gösterirler. Bu tür rahatsızlıklar genellikle psikiyatrik tedavi gerektirirler. Toplumun geneli ele alındığında hastalık grubuna giren bu tür bozuklukların oldukça düşük bir yüzdeyi teşkil ettiği söylenebilir. Bütün bu hastalıkların ele alınması bu kitabın sınırlarını aşacağından burada ele alınmayacaktır. Ancak hastalık belirtilerinin bazen ergenlik dönemine özgü dalgalanmalarla karışabileceğini ya da gelişim döneminin normal bir özelliği gibi görüldüğünde gözden kaçabileceğini belirtmek gerekir. Gelişim sürecinde ortaya çıkan tüm ruhsal rahatsızlık belirtilerinin ne kadar basit görünürler-

se görünsünler dikkatle ele alınması gerektiği unutulmamalıdır. Bu belirtiler psikolojik yapının bozukluğuna veya normalden sapmaya dair bir işaret olabilirler ve uygun bir yaklaşımla büyük bir bölümü düzelebilir. Ancak düzeltilmeden bırakılırlarsa gelecekte büyük sorunlara yolaçabilirler.

İkinci grupta problem davranışlar yer alır. Kalıcı ve sürekli olmadıkları sürece bunlar ruhsal hastalık ya da kişilik bozukluğu grubunda değerlendirilemezler. Ancak genç ve çevresi için sorun olabilirler ve gencin yaşamını etkileyecek sorunların başlangıç noktasını oluşturabilirler. Problem davranışlar deyince anormal ya da kabul edilmiş standartlar dışındaki davranışları kastettiğimizi vurgulamak gerekir. Bunların tümünü hastalık veya patoloji olarak ele almak mümkün değildir. Hangi ortamda ne tür davranışın normal veya anormal kabul edilebileceğini o ortam koşulları belirler.

Sosyal açıdan olgun davranışların geliştirilmesi ve kullanılmasında benlik gücü önemli bir faktördür. Engellenmelerle yapıcı biçimde başedebilmek, sorunları nesnel biçimde çözebilmek, gerçeği değerlendirebilmek ve davranışlarının ilerdeki etkileri ve olası sonuçlarını kestirebilmek gerekir. Problem davranışlar gösteren gençlerde ise aşırı somut düşünme, anlık kararlarla hareket etme, isteklerini erteleyememe görülür.

Erikson, problem davranışlara yatkın gençleri ağır kimlik karmaşası yaşayan kişiler olarak tanımlamış ve aşağıdaki belirtilerin ağır kimlik karmaşasının göstergesi olduğunu ileri sürmüştür:

a) Zaman karmaşası: Geleceği gerçekçi ve iyimser biçimde görebilmek için bir güven duygusu ge-

reklidir. Birçok şeyi gerçekleştirebilmek için zaman vardır ve hayat gelecekte daha iyi olacaktır. Yani daha iyi bir yarın olacağına dair bir umut vardır. Oysa zaman karmaşası yaşayan bireyler kendilerini umutsuz hissederler. Umutlar, amaçlar ve geleceğe iyimser bir bakış normal bir bireyin yaşamını sürdürebilmesini sağlar. Problemlili olmaya yatkın gençlerde ise daha olumsuz bir bakış hakimdir.

b) Sosyal izolasyon: Ergenlik döneminde akranlarla yakın ilişkiler kurulması önemli gelişmelerdendir. Bu tür ilişkiler kendilik kavramlarının gözden geçirilmesi ve karşılaştırılmasına olanak sağlar. Kimlik karmaşası yaşayan gençlerin genellikle kişilerarası ilişki problemleri olur. Bu yüzden ilişkilerden kaçır ve yalnız kalır ya da uygun olmayan kişilerle ilişki kurarlar.

c) Yapıcılık yoksunluğu: Kişinin içinde yaşadığı toplumdaki gereklilikleri etkin bir biçimde yapabilme ve yürütebilme yetisi, yani işleri yürütebilme ve becerebilme belli bir konu üzerinde dikkati yoğunlaştırabilmeyi ve bu amaca yönelik sürekli bir çaba gösterebilmeyi gerektirir. Kişi kendini ortaya koyabilmeli, riskler alabilmeli ve neler yapıp neler yapamayacağını görmelidir. Kimlik karmaşası olan gençler bu çabayı gösteremezler. Bunun nedeni başarısızlığı göze alamamak olabilir.

d) Olumsuz kimlik: Gencin istenmeyen bir kimliği benimsemesi anlamına gelir. Özellikle aile içindeki çeşitli etiketlemeler veya beklentiler gencin bu tür bir kimlik benimsemesini kolaylaştırabilir. Genç şu veya bu nedenle bir kez olumsuz bir biçimde etiketlendiğinde, daha sonraki davranışlarını da bu etikete uygun biçimde sürdürebilir.

Yukarda özetlenen özellikleri gösteren gençlerin problemlili olma yatkınlığı gösterdiği düşünölmektedir. Normal ve sosyal olarak kabul edilebilir yollarından kendine toplumda bir yer kazanma becerisinin olmayışı, bu tür gençlerde sık görölen bir durumdur. Ayrıca olumsuz bir benlik imajına sahip oldukları, yani kendilerini olumsuz biçimde değerlendirdikleri öne sürölmektedir. Tüm bunlara benlik saygısının düşöklüğü eşlik eder.

Ankara'da yaptığımız çalışmada 12-21 yaş arası işçi ve öğrenci gençliğin yüzde 17'sinin daha olumsuz benlik imajı gösterdiği ortaya çıkmıştır. Bu da gençlerin yüzde 80'den fazlasının kendini olumlu biçimde değerlendirdiğini düşöndürmektedir.

Bir grup araştırmacının İngiltere'de yaptıkları çalışmada ise kendini aşağı görme, kötü hissetme, başkalarının kendini kötü gördüğünü düşünme gibi sorunların on dört yaş grubunda oldukça sık, ancak geçici olduğu bulunmuştur (yüzde 20-40). Gençlerin yüzde 40'tan fazlası kendilerini kötü hissettiklerini bildirirken, yüzde 20 uyku ile ilgili sorunlar tanımlamışlardır. Yüzde 30, başkalarının kendini kötü gördüğü düşöncesini belirtmiş, yüzde 20 kendini aşağı gördüğünü, yüzde 8 intihar düşönceleri olduğunu bildirmiştir. Çalışmada, bu gençlerin yakınları olan erişkinlerin, bu duygu ve düşöncelerin farkında olmadığı bulunmuştur. Gençlerdeki bu belirtilerin psikiyatrik bir rahatsızlık belirtisi olduğu ise gösterilememiştir.

Kanada'da yapılan bir araştırmada ise psikiyatri kliniğine başvurmamış on sekiz yaşındaki bir grubun psikiyatrik tanı ölçütlerine göre değerlendirilmesinde, yüzde 42'sinin çeşitli derecelerde ki-

şilik bozuklukları gösterdiği bulunmuştur. Bu tür belirtilerin erişkinliğe taşınma oranı ise oldukça düşüktür.

Bu araştırma sonuçlarının gösterdiği gibi gençlerin çoğunluğunda olmasa bile önemli bir oranında duygusal dalgalanmalar yaşanmakta, bir bölümünde bu dalgalanmalar dışı vuran davranışlara neden olmaktadır.

Davranış bozuklukları kapsamında, günümüzde en çok üstünde durulan konulardan biri gençlerde suça eğilim, diğeri madde ve alkol kullanımı sorunlarıdır. Genel kanı her iki tür davranışın da gençler arasında giderek yaygınlaştığı şeklindedir. Bu düşüncenin yaygınlaşmasında basın yayın organlarının habercilik anlayışının da önemli rolü vardır. Bu görüşleri kanıtlayacak kesinleşmiş bilimsel veriler ise yoktur. Aşağıda bu konular ele alınacaktır.

Gençlerde Suça Eğilim - Suça eğilim gösteren gençleri genellikle iki grupta toplamak mümkündür. Sosyalleşmiş grup, oldukça iyi uyum gösteren, ancak uyum gösterdiği normların uygunsuzluğu nedeniyle bu tür davranışları sürdüren gençlerdir. Psikolojik suça eğilimliler grubuna ise kişisel uyum problemleri olan gençler girmektedir. Bunlar, nörotikler, psikopatikler, olgunlaşmamış kişilik yapısı olanlar, aşırı baskılanmış olanlar gibi alt gruplara ayrılabilir. Sosyalleşmiş suça eğilimliler, içinde yaşadıkları grubun normlarına uygun davranırlar. Örneğin, hırsızlık arkadaş grubu ya da aile çevresince normal karşılanan hatta desteklenen bir davranış olabilir. Mafia, suça eğilimin normal görülmesi olgusuna iyi bir örnektir. Bu grup içinde, toplu-

mun normlarına uygun olmamakla birlikte o gruba özgün farklı normlar sürdürülür. Yani bu gençler farklı öğrenme deneyimleri yaşadıklarından ötürü bu tür davranış gösterirler. Psikolojik suça eğilimde ise bireysel faktörler ve karakter bozuklukları söz konusudur. Nörotikler özellikle ebeveynlerine karşı yabancılaşma yaşar ve kimlik oluşumu konusunda ciddi sorunları vardır. Genellikle çok mutsuz, şüpheli, pişmanlık içinde oldukları bulunmuştur. Sosyalleşmemiş psikopatik gruptakiler ise aşırı benmerkezci, çıkarıcı, antisosyal davranışlar gösteren gruptur. Şiddete yönelik davranışları bunaltının dışavurumu değil, tümüyle sosyal normlardan uzak oluşlarından kaynaklanmaktadır. Suçluluk duymaz, vicdan azabı çekmezler. Genellikle tek başına hareket ederler.

Ülkemizde, 1976 yılında cezaevine giren hükümlülerin yarısının 12-29 yaş arasında olduğu bulunmuştur. Suçlu çocuk ve gencin hukuksal durumu Türk Ceza Kanunu'nda belirtilmiştir. Türk Ceza Kanunu'na göre suç işlediği zaman on bir yaşını bitirmemiş olanlar hakkında takibat yapılamaz ve ceza verilemez.

Ancak bir yıldan fazla hapis cezası gerektirecek durumlarda ıslahevine konulabilir. Suç işlediğinde on bir yaşından büyük, on beş yaşından küçük olanlarda zihinsel olarak suç işlediğinin bilincinde olacak düzeyde gelişmiş olma koşulu aranır. Bu koşul yerine gelmediğinde on bir yaşından küçükler gibi işlem yapılır. Eğer çocuğun işlediği fiilin bir suç olduğunun bilincinde olacak gelişimsel düzeyde olduğuna karar verilirse, suçunun cezası aşağıda yazılı şekillerde indirilir:

1. İdam cezası yerine on beş seneden eksik olmamak üzere ağır hapis,

2. Müebbet ağır hapis yerine on seneden on beş seneye kadar ağır hapis cezası verilir.

3. Diğer cezalar yarıya indirilir.

Eğer suçlu cezasının çektirilmesine başlandığı zaman on sekiz yaşını bitirmemiş ise ceza bir ıslahevinde çektirilir.

Suç işlediğinde on beş yaşını bitirmiş olup on sekiz yaşını bitirmemiş olanların cezaları aşağıdaki şekilde düzenlenir:

1. İdam cezası yerine yirmi seneden aşağı olmak üzere hapis cezası verilir.

2. Müebbet hapis yerine on beş seneden yirmi seneye kadar ağır hapis cezası verilir.

3. Diğer cezalar üçte biri kadar indirilir.

Gençlik suçluluğunu önlemeye yönelik çalışmalar tüm dünyada sürerken, gündemde olan bir başka konu da kanunlarda uygun düzenlemeler yapılması, gençlerin ceza yoluyla değil, uygun eğitimle suça yönelik davranışlardan korunmasına yönelik tedbirler alınması konusudur.

Sigara, Alkol ve Madde Kullanımı - Gençlerin sigara, alkol ve madde kullanımı konusundaki son görüşler, bu maddelerin tüketiminde son yıllarda artış olduğu yönündedir. Yaptığımız araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre 11-22 yaş grubunda Ankara'da işçi ve öğrenci gençlerden oluşan grubun sonuçları şöyle bulunmuştur: Öğrencilerin yüzde 92'si, işçilerin yüzde 72'si sigara içmediğini, yine öğrencilerin yüzde 95'i, işçilerin yüzde 91'i alkollü içki kullanmadığını belirtmiştir. Madde kullanımı-

na ilişkin olarak ise öğrencilerin yüzde 2'si, işçilerin yüzde 3'ü olumlu yanıt vermişlerdir. Öyle görünüyorki sigara ve alkol kullanımını işçilerde öğrencilere oranla bir miktar daha yaygındır. Bunun nedeni ise işyerinde birlikte oldukları yetişkinleri örnek almaları olabilir.

Sağlığa zararlı olduğu bugün kesin olarak bilindiği halde sigara kullanımını ruhsal hastalık gibi görülmemektedir. Alkol ve madde kullanımını ise belli düzeyi aştığında ruhsal rahatsızlık olarak kabul edilir. Gençlerin çoğunluğu için alkol ve madde kullanımını başlangıçta meraktan giriştikleri bir deney niteliği taşır. Genellikle çevrenin etkisi, bir arkadaşın ikramı sonucu genç bu tür davranışlar içine girer. Her kullanım mutlaka ruhsal bozukluk anlamına gelmeyebilir. Bu maddelerle ortaya çıkan zehirlenmeler hastalık sınıflamasında kabul edilir. Bağımlılık ise tolerans gelişmesi, yani kişinin giderek daha yüksek düzde kullanarak aynı etkiyi elde edebilir hale gelmesi ve alışık olduğu dozda almadığında geri çekilme belirtileri denen ağır fiziksel belirtiler ortaya çıkması ile tanımlanır. Hem alkol hem de madde bağımlılıkları ruhsal bozukluk kabul edilir.

Ergenlik döneminde alkol bağımlılığı oldukça nadir görülen bir sorundur. Ancak bu dönemde bilgisizlik ve tecrübesizlik nedeniyle alkol zehirlenmeleri daha sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Sürekli alkol kullananlarda ise okul başarısızlığı, davranış bozuklukları ve bunun neden olduğu kanuni sorunlar; kazalar, arkadaş ilişkilerinde bozulmalar görülebilmektedir. Gençler bu sorunların neden olduğu sıkıntılar nedeniyle daha fazla içmeye başlayabilir-

ler. Çok miktarda alkol alan grupta suça eğilimin de daha sık olduğu, antisosyal davranışların görüldüğü bildirilmektedir.

Uyuşturucu maddeler sözkonusu olduğunda, gençler arasında en sık kullanılan maddenin esrar olduğu bulunmuştur. Esrar haşhaş bitkisinden elde edilir, keyiflilik hali yaratır. Bağımlılık potansiyeli düşük bir maddedir. Ancak bazı kişilerde şizofreni benzeri psikozlar ortaya çıkardığı bildirilmiştir. İlk kullanımda kişilerde panik hali ortaya çıkarabilir, alkolle alındığında kişinin bilincinde ağır bozulmalar olabilir.

Kokain ve amfetamin türevleri canlılık, hızlanma, kendini iyi hissetme hali yaratırlar. Amfetaminin yüksek bağımlılık potansiyeli olduğu bilinmektedir. Kokain için ise önceleri bağımlılık yapmadığı iddia edilmişse de bugün, tolerans ve bağımlılık geliştiğine ilişkin bilgiler vardır. Bu tür maddelerin alımı sonrasında depresyon benzeri bir durum ortaya çıkar, bu da kişinin tekrar madde alma gereksinimi duymasına neden olur. Bazen intihara kadar götüren ciddi depresyon tabloları ortaya çıktığı bilinmektedir. Tek bir kullanım sonrasında bile kişilerde paranoid şizofreni benzeri ağır ruhsal hastalık tablolarının ortaya çıkabildiği bildirilmiştir.

Eroin, çok hızla tolerans ve bağımlılık gelişimine neden olan bir maddedir. Eroin kullanan kişilerde çok ciddi kesilme belirtileri ortaya çıkar. Bu belirtiler panik halinde kötülük beklentisi, mide ve adale ağrıları, kusma, ishal, terleme, titreme, vücut salgılarında artma, kalp ve solunum hızında artma, esneme, huzursuzluk ve yerinde duramama halidir. Şiddetli bağımlılık yapması nedeniyle kişilerin

eroin bulmak için suç işledikleri sık görülen bir durumdur.

Uçucu maddelerin ie çekilmesi son zamanlarda ve özellikle gençler arasında grlen bir bozukluktur. Yapıştırıcılar ve zcler en sık kullanılan maddelerdir. Bu tür maddelerin sanayide sık kullanılması nedeniyle, bu bozukluk sanayide çalışan işçiler arasında daha yaygındır. Bu maddelerin koklanması merkezi sinir sisteminde önce uyarılma, sonra baskılanma yaratır. Canlılık, kontrolün azalması, baş dönmesi ve görme bulanıklığı ortaya çıkar. Dozun artması ile algı bozuklukları, huzursuzluk, denge bozulması, sersemlik ve koma hali görülür. Ggs ağrıları, kusma, sara nöbetleri ortaya çıktığı da bildirilmiştir. Sürekli kullananlarda kan hastalıkları ve ciddi sinir sistemi hasarları görülmektedir. İngiltere’de 1971-1983 arasında 283 kişi-nin bu tür madde alımı nedeniyle öldüğü bildirilmiştir.

Bu maddelerin tümü de genellikle gençlerin akran grubu ile birlikte veya sosyal ilişkileri çerçevesinde denediği maddelerdir. Bu maddeleri deneyen gençlerin hangi grubunun kötü kullanım ve bağımlılık geliştirdiği, bu grubun bağımlılık geliştirmeyenlere göre farklı kişilik özellikleri taşıyıp taşımadığı, hangi faktörlerin alışkanlık gelişmesini kolaylaştırdığı bilinmemektedir. Bağımlılık gelişimine yatkınlık sağlayan faktörler kullanılan maddenin kimyasal özelliklerinden kaynaklanabileği gibi kişinin arkadaş çevresi, aile çevresi, kişilik yapısından da kaynaklanabilir.

BİBLİYOGRAFYA

Berzonsky MD, *Adolescent Development*, Macmillan Publishing Co., Inc., New York, 1981.

Coleman JC, Hendry L, *The Nature of Adolescence*, Routledge, New York, 1984.

Conger JJ, Peterson AC, *Adolescence and Youth, Psychological Development in a Changing World*, Harper and Row, New York, 1984.

Enright RD, Levy VM, Harris D, Lapsey DK, Do Economic Conditions Influence How Therapists View Adolescents?, *Youth Adolescence*, 16:541-59, 1987.

Erikson EH, *Identity, Youth and Crisis*, Norton, New York, 1968.

Freud A, *The Ego and the Mechanisms of Defence*, International Universities Press, New York, 1936.

Freud S, *Three Essays on the Theory of Sexuality*, The Standart Edition, Cilt. 7, Hogarth Press, Londra, 1905.

Garbarino J, *Adolescent Development, an Ecological Perspective*, A Bell and Howell Company Columbus, Ohio, 1985.

Hill P, *Adolescent Psychiatry*, Churchill Livingstone, Londra, 1989.

Inhelder B, Piaget J, *The Growth of Logical Thinking*, Routledge Kegan and Paul, Londra, 1958.

Jacobson E, Adolescent Moods and the Remodelling of Psychic Structures in Adolescence, *Psychoanalytic Study of Child*, 16: 164-83, 1961.

Korenblum M, Marton P, Golombek H, Stein B, *Personality Status: Changes Throukgh Adolescence*, Pschiatric Clinics of NA, 13: 389-399, 1990.

Köknel Ö, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1981.

Nicholi AM, The Adolescent, *The New Harvard Guide to Psychiatry* içinde. 1988.

Offer D, Sabshin M, Marcus D, Clinical Evaluation of Normal Adolescents, *Psychiatry*, 121: 864-72, 1965.

Özbay H, Şahin N, Hınçal G, Güngör S, Öztürk E, Aktaş A, Aybaş M, Göka E, Ergenlikte Benlik İmajı: Çalışan ve Öğrenci Ergenler Arasında Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Türk Psikiyatri Dergisi* 2: 82-95, 1991.

Özbay H, Öztürk E, Aktaş A, Şahin N, Göka E, Güngör S, Aybas M, Hınçal G, Ergenlerde Benlik İmajı ve Aile Faktörlerinin İlişkisi, 27. Ulusal Psikiyatri Kongresinde Bildiri, 1991.

Rutter M, *Helping Troubled Children*, Penguin Books, 1975.

Steinberg D, *The Clinical Psychiatry of Adolescence*, John Wiley and Sons Inc., 1983.

Sullivan HS, *The Collected Works of Harry Stack Sullivan*, Cilt. 1, WW Norton and Company, New York, 1953.

Weiner IB, *Psychological Disturbance in Adolescence*, John Wiley and Sons Inc, New York, 1970.